

VIDA I OBRA DE FRANCESC EIXIMENIS

VIDA DE FRANCESC EIXIMENIS

Francesc Eiximenis nasqué probablement a Girona,¹ al voltant de 1330.² Fill d'una família de comerciants ben instal·lada, i ben relacionada amb la Casa Reial, entrà de ben menut a l'orde franciscà, com d'altra banda era molt comú en molts dels fills de famílies benestants de la Corona d'Aragó de l'època.³ Tingué una extensa

¹ Ho confessa ell mateix en el capítol segon del pròleg a tot *Lo Crestià: Dic que l'actor d'aquest llibre és estat, après Déu, un religiós de l'orde dels Frares Menors, apel·lat frare Francesc Eximenes, natural de la ciutat de Girona* (*Lo Crestià*. Barcelona. Edicions 62. 1983. P. 36. Antologia d'Albert Hauf).

² En aquest sentit ens remetem a les consideracions que fa J. Perarnau, qui ubica la seua data de naixença entre 1327 i 1332 ("Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis (c. 1330-1409)". *ATCA*, I (1982). Pp. 191-215 (206-7). J. Perarnau treu aquestes conclusions prenent com a base que, si Eiximenis va rebre el sotsdiaconat el 22 de desembre de 1351, la qual cosa estava llavors prohibida abans dels vint-i-un anys, Eiximenis devia haver nascut abans de la data del 22 de desembre de 1330.

³ Ens adherim en aquest sentit a les consideracions que fa l'estudiosa anglesa Jill R. Webster: *Fra Francesc demuestra un aspecto muy notable del franciscanismo del siglo XIV, sus estrechas relaciones con la burguesía y el hecho de que en Cataluña la gran mayoría de sus miembros procedieron de estos mercaderes adinerados* [Fra Francesc demostra un aspecte molt notable del franciscanisme del s. XIV, les seues estretes relacions amb la burgesia i el fet que a Catalunya la gran majoria dels seus membres procediren d'aquests mercaders adinerats] ("Una familia de mercaderes: Los Examenis". *AIA*, XLVII. 1987. P. 78).

De la mateixa estudiosa hi ha una sèrie d'estudis biogràfics, incloent el citat, que indicarien la pertanyença d'Eiximenis a una família clarament burgesa, d'origen gironí i establerta també a Barcelona:

-Webster, Jill R. "Nuevas aportaciones a los estudios examenianos. Francesc Examenis, OFM: su familia y su vida". *AIA*, XXXIX. 1979. 429-35.

-Webster, Jill R. "Notes biogràfiques sobre fra Francesc Examenis, franciscà gironí". *EUC*,

formació acadèmica i universitària, com en aquella època era normal en tots aquells que emprenien estudis universitaris que culminà amb la seua graduació com a Mestre en Teologia (que es pot considerar el grau màxim del sistema universitari de l'època)⁴ a Tolosa del Llenguadoc el 1374 amb l'ajut inestimable dels monarques i de la dona del príncep hereu (futur Joan I), Mata d'Armanyac, francesa i amb molta influència Pirineus enllà.⁵ Abans, seguí un ample periple per diversos centres d'estudi, tant de la Corona d'Aragó com d'arreu d'Europa (hi trobem indicis a les seues obres de que XXIV. 1980. 597-602.

-Webster, Jill R. "Una familia de mercaderes: Los Examenis". *AIA*, XLVII. 1987. 63-78.

Respecte a la seua entrada en vida religiosa d'ençà que era xiquet, ell mateix ho confessa al capítol 167 del *Pastorale: Licet immeritus totus a Domino, tamen sui magna clementia a pueritia vocatus* [Tot i ser tot inmerescut per nostre Senyor, no obstant vaig ser cridat des de la infantesa per la seua gran clemència].

⁴ Aquesta preeminència de la teologia en el pensament medieval i les seues arrels pregones ens l'explica molt bé J. A. Merino: "La filosofía medieval se caracteriza por un fuerte sentimiento de trascendencia y por su vinculación a la fe que ofrece a la razón nueva luz y nuevos materiales de reflexión. Su esencial fisonomía espiritual está apoyada y forjada en el lema agustiniano *intellege ut credas, crede ut intellegas* [entiende para que puedas creer, cree para que puedas entender]. (...) Aunque hay que tener en cuenta que el recurso de la razón a la fe religiosa no es exclusivo de la así llamada filosofía cristiana, pues también se ha repetido en las filosofías arábica y judía. (...) El paso de la fe a la inteligencia, a la teología en primer lugar y a la filosofía después, es el resultado del convencimiento de que el cristianismo ha sido dado al mundo como doctrina de salvación revelada, y no como una filosofía en sentido académico. Los pensadores medievales, que eran fundamentalmente teólogos, trataban de explicar racionalmente los contenidos de esa revelación, y para ello se sirvieron de la filosofía. Aunque se hacía, implícita o explícitamente, una distinción formal y metodológica entre teología y filosofía, en la práctica el pensador era teólogo y filósofo al mismo tiempo" [La filosofía medieval es caracteritzada per un fort sentiment de transcendència i per la seua vinculació amb la fe que ofereix a la raó nova llum y nous materials de reflexió. La seua essencial fesomia espiritual està recolzada i formada en el lema augustinianà *intellege ut credas, crede ut intellegas* [entén perquè pugues creure, creu perquè pugues entendre]. (...) Encara que s'ha de tenir present que el recurs de la raó a la fe religiosa no és exclusiu de l'així anomenada filosofia cristiana, ja que també s'ha repetit a les filosofies arábica i jueva. (...) El pas de la fe a la intel·ligència, a la teologia en primer lloc i a la filosofia

estigué a París, a Cambridge i a Oxford).⁶ De tots aquests centres, sembla ser que el que més fort li marcà va ser Oxford, on d'altra banda el seu orde franciscà tenia un brillant estudi.⁷ Sense exagerar, doncs, podem dir que els mestres franciscans d'Oxford van ser els que més li influïren, sobretot les dos màximes figures del pensament franciscà al segle XIV: Guillem d'Ockham i el beat Joan Duns Escot. D'aquests dos autors són dels que posseeix més obres en un interessantíssim inventari conservat a l'Arxiu Vaticà i descobert per l'investigador Jacques Monfrin de les

després, és el resultat de la convicció que el cristianisme ha estat donat al món com a doctrina de salvació revelada, i no com a una filosofia en sentit acadèmic. Els pensadors medievals, que eren fonamentalment teòlegs, tractaven d'explicar racionalment els continguts d'eixa revelació, i per a això se serviren de la filosofia. Tot i que es feia, implícitament o explícita, una distinció formal i metodològica entre teologia i filosofia, en la pràctica el pensador era teòleg i filòsof al mateix temps] (*Historia de la filosofia franciscana*. Madrid. BAC. 1993. Pp. XIX-XX).

- ⁵ Tenim diversos documents que això demostren. Així, tenim una carta de Pere el Cerimoniós (datada el 25 d'abril de 1373 de Barcelona estant) on demana al duc d'Anjou que recomane Eiximenis al canceller perquè pugui graduar-se el mateix 1373. En un altre document (datat el 5 d'agost de 1373 de Barcelona estant), la reina Elionor li concedeix vint-i-cinc florins d'or per a ajudar-lo en les despeses fetes en Tolosa per a l'obtenció del títol de mestre en Teologia. Disposem també de la sol·licitud de Pere el Cerimoniós (datada l'1 de setembre de 1373, de Barcelona estant) al comte d'Armanyac (parent de Mata d'Armanyac, primera dona del futur Joan I), demanant-li que el recomane al canceller de la Universitat de Tolosa amb el fi que pugui obtenir aviat el títol de mestre en Teologia (Rubió i Lluch, Antoni. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*. V. I. Barcelona. IEC. 1908. Pp. 244-5, 248-50).

També disposem d'un document datat el 3 d'agost de 1373 de Barcelona estant on li concedeix Pere el Cerimoniós 50 florins d'or a Eiximenis per a esdevenir mestre en Teologia a Tolosa (Rubió i Lluch, Antoni. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*. V. II. Barcelona. IEC. 1921. P. 168).

Destacarem, en fi, una missiva de la infanta Mata al canceller en què s'interessa perquè Eiximenis obtinga aviat el grau de Mestre en Teologia, donat que el seu marit el necessitava a València, datada el 25 de març de València estant (Ivars, Andreu. *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*. Benissa. Ajuntament de Benissa (Comissió de Cultura). 1989. P. 52). La mateixa infanta Mata tornà a insistir en la mateixa qüestió en altra missiva datada l'1 de maig de 1374 de València estant (*Ibidem*).

obres que posseïa en el moment de la seua mort.⁸ Cal que destaquem en aquest inventari la gran quantitat de mestres anglesos o que passaren per Oxford: Adam Wodham, Adelard de Bath, Alexandre d'Hales, el citat Guillem d'Ockham, Hug de Newcastle, Joan Dumbleton, el citat Joan Duns Escot (escocès però format i professor a Oxford), Joan de Gal·les (gal·lès com el seu nom indica però estudiant i professor a Oxford), Osbert Ànglic, Ricard de Kilvington, Ricard Fitzralph (irlandès però professor i canceller a Oxford), Ricard de Middletown, Robert Cowton, Robert

⁶ Citarem en aquest sentit diversos exemples, referits a aquestes universitats, al seu *opus*.

Així, al capítol 254 del *Llibre de les Dones*, en exposar el dogma de la Immaculada Concepció (summament important en el pensament teològic franciscà), ens diu que *comunament se afferma vuy en lo món per les universitats teologals axí com és París en França, e Cantabrigia [Cambridge] e Uxònia [Oxford] en Englaterra* (Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1981. P. 374). Demuestra amb aquesta afirmació que estava ben al corrent de les doctrines intel·lectuals d'aquestes universitats, per la qual cosa cal pressuposar que hi havia estat.

En altres llocs, però, hi trobem referències més concretes. Respecte a Oxford així, al capítol 77 del 3er tractat de la *Vita Christi* ens parla d'una doctrina que *se tractava en lo estudi de Oxònia en lo temps que aní llà per estudiar* (València. BUV. Ms. 209. F. 72r).

Respecte a Cambridge, hi trobem una referència a una possible estada seua a la ciutat com a mínim al capítol 63 del *Segon del Crestià*. Ací ens conta una historieta que passà *una vegada en Anglaterra*, i el protagonista de la qual és *un guardià del convent dels Frares Menors de Cantabrigia* (*Lo Crestià*. Barcelona. Edicions 62. 1983. P. 66). Tenint present la seua vida d'estudis i el susdit periple d'estudis, costa creure que no aprofitara la seua estada en eixa ciutat per a passar per la seua Universitat.

Respecte a París, hem trobat una possible referència més directa a sa estada com a estudiant allà al capítol 326 del *Primer del Crestià*: “Vull que sàpies de cert que fonch un sanct theòleg estudiant e religiós no ha molt de temps, e era de l'orde dels frares menors, qui més après una nit orant Nostre Senyor après lo tabernacle de l'altar stant agenollat davant lo preciós cors de Jesucrist, que no féu en cinch anys que havia estudiat a París” (València. Lambert Palmart. 1483. F. 175r).

I al capítol 60 del *Primer del Crestià*, en fi, trobem una referència conjunta a la seua coneixença i possible estada a les universitats angleses i a la de París quan, en parlar d'un llibre d'Aristòtil (*De mundo*), ens diu que *trobar l'as prescis en les universitats de París e de Anglaterra* (València. Lambert Palmart. 1483. F. 44v).

Halifax, Roger Rosetus, Esteve Langton, Robert Holcot o Tomàs de Buckingham.⁹ Demuestra això molt clarament com de forta va ser l'empremta intel·lectual que rebé Eiximenis com a conseqüència de la seua estada a Anglaterra en general, i a Oxford en concret. I fins i tot podríem parlar ací d'altres tres autors anglesos (tots ells bisbes curiosament) que no apareixen en aquest inventari però que certament cita Eiximenis i podem dir que li influeixen, sobretot els dos darrers: l'arquebisbe de Canterbury

⁷ A l'*opus* eiximenià hi ha dos llocs on mostra Eiximenis l'encesa admiració que sentirà per la Universitat oxoniana. En primer lloc, als capítols 18ss del *Dotzè* (València. Lambert Palmart. 1484. Ff. 14v-15r). Ací es va narrar com la ciència i l'estudi passà d'una terra a altra (Babilònia, Egipte, Pèrsia, Grècia, Roma), amb alguna narració un tant fantàstica pel mig. I arribem així al capítol 21 del *Dotzè*. Ací diu que després dels romans, *d'aquí vengué après la edificació de París en França la sciència e studi de saviea aquí, e d'aquí passà en Anglaterra, on ha diversos e notables studis* (*Ibidem*. F. 15r). Si tenim present que en aquest viatge itinerant de la ciència i el saber, el darrer lloc és el de sa ubicació definitiva, crida doncs l'atenció veure com ell ubica Anglaterra per davant de París, que era el centre per excel·lència del saber medieval.

De semblant manera, al capítol 248 del *Primer*, on parla "De la dignitat del rei d'Anglaterra", parla de que "en aquest regne ha dues universitats de theologia de les millors del món. La primera se appelle Cantabrigia, que fundà Beda doctor segons que's diu. La segona se appelle Oxònia, qui encara val més que l'altra" (València. Lambert Palmart. 1483. F. 142r). Destaquem el fet que, en l'exposició de les dignitats reials cristianes que fa Eiximenis als capítols 244-255 del *Primer*, no esmenta com a cosa meritòria de cap altre regne el fet de posseir una important universitat. Ni tan sols al capítol 245, que parla "De la dignitat del rei de França", hi esmenta la Universitat de París com a important centre d'estudi europeu, tal com veiem que sí que ha fet amb les universitats de Cambridge i d'Oxford, que com diu, *encara val més que l'altra*.

I respecte a la primacia de la Universitat de París en l'Edat Mitjana, cridarem l'atenció del fet de com curiosament, per a un anglès com Joan de Salisbury (molt influent per cert en Eiximenis, com anirem veient), el centre del saber estava a París. Vegem com ho expressa E. Gilson: "Lorsqu'un Anglais tel que Jean de Salisbury voit Paris en 1164, c'est-à-dire avant l'extraordinaire floraison doctrinale dont sa future Université sera le siège, il n'hésite pas sur le caractère providentiel de l'oeuvre qui s'y accomplit: "vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam"; en vérité, le Seigneur est dans ce lieu, et je ne le savais pas" [Quan un anglès com Joan de Salisbury veu París en 1164, és a dir abans de l'extraordinària florida doctrinal de la qual serà seu

Thomas Bradwardine,¹⁰ el bisbe de Lincoln Robert Grosseteste (el qual apareix citadíssim per Eiximenis sota el nom de *Linconiensis* o *Liconiensis*)¹¹ i el bisbe de Chartres Joan de Salisbury.¹²

No obstant, tot i les influències majoritàriament franciscanes i oxonianes en el seu pensament i formació, s'aprecia en Eiximenis un cert autodidactisme, mogut potser per l'esperit pràctic i funcional del propi pensament franciscà, tal com remarca molt bé C. Wittlin: “The Franciscan school maintained the practical philosophy of la seua futura universitat, no dubta un moment sobre el caràcter providencial de l'obra que es compleix: “vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam”; en veritat, nostre Senyor està en aquest lloc, i jo no ho sabia] (*L'esprit de la philosophie médiévale*. Paris. Librairie philosophique J. Vrin. 1969. P. 377).

W. Ullmann ens explica el perquè d'aquesta enorme influència. Ens diu així que la influència de la Universitat de París es devia al caràcter dels estudis allà cursats. Aquests, diu, estaven relacionats amb els principis fonamentals d'un ordre còsmic, i no amb problemes limitats. Així mateix, el tipus de literatura que venia de París, tan imbuïda de pensament aristotèlic, tenia a més un valor pràctic. S'evidenciaven així nous problemes, així com nous mitjans per a solucionar-los. L'estudiós format a París abordava així els problemes des d'un punt de vista universal i un nivell filosòfic (*Principios de gobierno y política en la Edad Media*. Madrid. Ediciones de la Revista de Occidente. 1971. Pp. 292-3).

⁸ Monfrin, Jacques. “La bibliothèque de Francesc Eiximenis (1409)”. Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. P. 282-6.

D'Ockham, per cert, trobem comentaris a les sentències, un *Quodlibet* [Qüestions aleatòries] i una *Summa logicae* [Summa de lògica]. De Duns Escot trobem també comentaris a les sentències, *Collationes Oxonienses* [Col·lacions d'Oxford], *De formalitatibus* [Sobre les formalitats], *Quodlibeta* [Qüestions aleatòries] i unes *Quaestiones super Aristotelis Metaphysicam* [Qüestions sobre la metafísica d'Aristòtil]. Hi són representats així mateix, encara que en menor mesura, els altres dos grans mestres de l'escola franciscana: Alexandre d'Hales i el seu deixeble sant Bonaventura (dels quals trobem bàsicament Comentaris de les Sentències).

Crida molt l'atenció així mateix, dins dels autors franciscans, la gran presència d'autors que podem qualificar pertanyents a l'escola escotista. Així tenim a Àlvar Pelai (possible deixeble d'Escot a París), Antoni Andreu, Francesc de Marchia, Francesc de Mayronis, Gerald Odonis, Hug de Newcastle, Joan de Ripa, Landulf Caracciolo, Nicolau de Lira, Pere d'Aquila (anomenat *Scotellus* per la seua fidelitat al Doctor Subtil), Pere Tomàs i Robert Cowton.

higher education for clergymen formed by its great teachers Roger Bacon, Duns Scotus, Ockham, John of Salisbury, John of Wales, Grosseteste, which was more to the liking of our somewhat autodidact writer than the scholastic Thomism taught at other universities” [L'escola franciscana mantingué la filosofia pràctica de l'educació superior per als clergues que transmetiren els seus grans mestres Roger Bacon, Duns Escot, Ockham, Joan de Salisbury, Joan de Gal·les, Grosseteste, que era més del gust del nostre en certa manera autodidacta escriptor, que el tomisme ensenyat en altres

També podem detectar una gran quantitat d'autors que podem qualificar de nominalistes (no oblidem que podem considerar al citat Guillem d'Ockham com al pensador més destacat d'aquesta línia de pensament), si bé en aquest cas no tots són franciscans: Adam Wodham (O.F.M.), Pere Aureoli (O.F.M.), Gregori de Rímini (O.S.A.), Joan Dumbleton (professor universitari), Joan de Mirecourt (O. Cist.), Enric Tottinga d'Oyta (professor universitari), Nicolau d'Oresme (bisbe de Lisieux), Robert Holcot (O.P.), i fins i tot Osbert Ànglic (O.Carm.).

En aquesta classificació hem seguit dos obres bàsicament: Grabmann, Martin. *Historia de la teologia catòlica*. Madrid. Ed. Espasa-Calpe. 1940. Pp. 126-9; i Merino, J. A. *Historia de la filosofia franciscana*. Madrid. BAC. 1993. P. 266.

⁹ Monfrin, Jacques. *Op. cit.* Pp. 282-6.

Podríem incloure ací també a Tomàs d'Irlanda el qual, encara que no siga de nació anglesa, és evident que prové de les Illes Britàniques. No obstant, l'obra d'aquest autor que figura en l'inventari considerat (*Manipulus florum*) sembla ser una obra molt coneguda i utilitzada pels eclesiàstics medievals en general. Són interessants en aquest sentit les consideracions que en fa Albert Hauf (*D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. PAM/IIFV. 1990. P. 110).

En altre ordre de coses, l'altre grup majoritàriament representat en aquest inventari, donada la condició de franciscà del nostre autor, és evidentment el d'escriptors franciscans. Als autors franciscans que fins ara hem identificat com a tals, cal afegir-ne d'altres: Alexandre d'Alexandria, Bertran de la Tour, Joan de Rupella, Pèire Joan Oliu, Robert Halifax i Ricard de Middletown.

També caldria ací incloure a un altre autor dels d'aquest inventari, que és l'Astensis. Aquest autor és un anònim framenor anomenat així per provenir de la ciutat piemontesa d'Asti [Seguim ací Grabmann, Martin. *Op. cit.* Pp. 137-146].

¹⁰ Aquest teòleg i matemàtic anglès apareix citat de tant en tant per Eiximenis. És interessant com en aquest teòleg ens trobem, tot i no ser franciscà, la noció d'omnipotència divina, tant important al pensament teològic franciscà, segons ens indica J. Le Goff: “Chez Thomas Bradwardine (v. 1290-

universitats].¹³

Una volta tornat a Catalunya després del seu periple d'estudis europeu, tenim notícies d'ell a Vic, i Barcelona,¹⁴ així com a Tarragona¹⁵ deixant de banda la seua frustrada carrera universitària a Lleida¹⁶, i a banda d'alguna ràpida incursió diplomàtica a sa nadiua Girona.¹⁷

Sembla ser que prèviament, el 1365, hi va ser present a la Cort pontifícia

1349), *proctor* de l'université d'Oxford et archevêque de Cantorbery, le niveau théologique est atteint à travers les mathématiques. Mais il s'agit surtout, pour Bradwardine, de parvenir de la structure cosmologique de l'univers à Dieu. Or l'expérience humaine offre une intuition fondamentale: l'homme se sent incapable d'accomplir par lui-même un acte de liberté positive. Il ne peut qu'être un champ ouvert à la bonté et à la puissance infinie de Dieu infiniment libre parce qu'infiniment parfait. De même Dieu se rencontre partout dans l'univers, même dans le vide. Dieu n'est plus limité par rien, ni par l'absurde, ni par le néant. Il est tout-puissant sans aucune restriction" [En Thomas Bradwardine (v. 1290-1349), *proctor* de la Universitat d'Oxford i arquebisbe de Canterbury, el nivell teològic s'assoleix través de les matemàtiques. Però es tracta sobre tot per a Bradwardine, d'arribar a partir de l'estructura cosmològica de l'univers a Déu. Ara bé, l'experiència humana ofereix una intuïció fonamental: l'home se sent incapaç de complir per ell mateix un acte de llibertat positiva. No pot ser sinó un camp obert a la bondat i l'omnipotència infinita de Déu, que és infinitament lliure en tant que infinitament perfecte. D'altra banda, Déu està en totes les parts de l'univers, fins i tot en el buit. Déu no pot ser limitat per res, ni per l'absurd, ni pel no res. És totpoderós sense cap restricció] (*Le XIIIe siècle. L'apogée de la chrétienté* (v. 1180-1330). Paris. Bordas. 1982. P. 120).

¹¹ Per a donar una notícia sobre qui fou aquest pensador, citadíssim per Eiximenis, transcribim els que ens conta J. A. Merino: "Roberto Grosseteste no fue franciscano (...), sino maestro y animador cultural de la primera comunidad franciscana de Oxford. Nació en 1175, aproximadamente, en Stradbok, del condado de Suffolk, en Inglaterra. Estudió en Oxford y en París. Fue maestro ordinario y canciller de la Universidad de Oxford. En 1235 fue nombrado obispo de Lincoln y murió en 1253 (...). Grosseteste tuvo un gran influjo en los primeros pensadores franciscanos, sobre todo en Rogelio Bacon, que dice de su maestro que "fue un hombre de ciencia como ningún otro (...), pues era versado en matemáticas y en óptica y sabía además tanto en lenguas que era capaz de leer a los Padres (griegos) y a los filósofos y sabios de la antigüedad" [Robert Grosseteste no fou franciscà (...), sinó mestre i animador cultural de la primera comunitat franciscana d'Oxford. Nasqué

d'Avinyó, on segons ell mateix confessa al seu *opus*,¹⁸ va presenciar la primera de les famoses *Revelacions* de l'infant Pere d'Aragó.¹⁹ I al llarg del seu *opus*, en fi, hi trobem referències a la seua estada a diverses ciutats europees, la qual degué possiblement produir-se coincidint amb el seu periple d'estudis europeu. Hi trobem, doncs, referències a la seua estada a Roma,²⁰ Colonya,²¹ i al mont d'Alvèrnia,²² que era un important focus d'espiritualitat franciscana de la regió italiana de la Toscana.²³

L'any 1383, vingué definitivament a València, com a àrbitre d'un en 1175, aproximadament, en Stradbok, del comtat de Suffolk, en Anglaterra. Estudià a Oxford i a París. Fou mestre ordinari i canceller de la Universitat d'Oxford. En 1235 fou nomenat bisbe de Lincoln i morí en 1253 (...). Grosseteste tingué un gran influx en els primers pensadors franciscans, sobretot en Roger Bacon, que diu del seu mestre que “fou un home de ciència com cap altre (...), ja que era versat en matemàtiques i en òptica i sabia a més tant en llengües que era capaç de llegir els Pares (grecs) i els filòsofs i savis de l'antiguitat”] (*Historia de la filosofia franciscana*. Madrid. BAC. 1993. Pp. 4-5).

¹² Vegem com ens resumeix A. Hauf el *cursus vitae* d'aquest autor: “Joan de Salisbury és un dels autors medievals que més s'acosta a allò que més tard hom anomenarà l'humanisme. Nat a Anglaterra, a principis del segle XII, va seguir a França les lliçons dels millors mestres del moment (Abelard, Guillem de Conches i Guillem de la Porrée, entre d'altres). Ocupà càrrecs de responsabilitat, com el de secretari de sant Tomàs de Canterbury. Va morir essent bisbe de Chartres, el 1180. L'elegància del seu llatí, el seu domini dels clàssics i, en general, la seva òbvia curiositat intel·lectual, el relaciona directament amb la famosa escola catedralícia d'aquella ciutat francesa, que tant va contribuir a l'anomenat “Renaixement del segle XII”. En el seu llibre *Policraticus* va saber combinar materials presos de Ciceró i dels filòsofs estoics, principis del dret romà i de la tradició jurídica de l'Escola de Bolonya, amb la Bíblia, la doctrina dels canonistes i les millors essències de l'augustinisme, per a construir una filosofia política o teoria cristiana de l'Estat mínimament coherent” (*D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. IIFV/PAM. 1990. Pp. 127-8).

¹³ *Psalterium alias Laudatorium Papae Benedicto XIII dedicatum*. Toronto. Pontifical Institute of Mediaeval Studies. 1988. P. 3.

Edició i introducció de Curt Wittlin.

¹⁴ Pou, Josep. O.F.M. *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes (siglos XIII- XV)*. Alacant. Diputació Provincial d'Alacant (Institut de Cultura “Joan Gil-Albert”. 1996. P. 564 n. 5, 6.

¹⁵ Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. “Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida.

testament.²⁴ I ací es quedaria fins a un any abans de sa mort, en què l'Antipapa Benet XIII el cridà al Concili de Perpinyà, nomenant-lo poc després, potser com a recompensa a la seua fidelitat, bisbe d'Elna (Perpinyà) i Patriarca de Jerusalem.²⁵ Respecte als possibles motius de la seua vinguda definitiva a València, ultra aquest afer testamentari, creiem que el pare caputxí Martí de Barcelona ens els exposa prou bé. Ens diu primer que hi figuraven possiblement els designis dels seus superiors. Però més aviat apunta cap a la influència dels jurats, a qui precisament dedicà Els seus escrits. La seva personalitat literària". Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. P. 190 n. 31.

¹⁶ Sanahüja, Pere. O.F.M. "La enseñanza de teología en Lérida". *AIA*, I. 1941. 270-98 (274-6).

Se'ns diu ací que ja s'estava d'acord en què fra Francesc anara a Lleida a ocupar-se de la lectura de la Teologia. El Custodi fra Pere de Verdú anà a cercar fra Francesc per a desenvolupar tal tasca. Però tot fou debades, car ens trobem amb un acord dels Paers del Consell General de Lleida de 15 de novembre de 1371 en què se'ns diu que això no fou possible, sense dir-se la causa perquè això fou així.

A. Hauf formula la hipòtesi de que la causa era que li mancava a Eiximenis el títol acadèmic pertinent (*D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. PAM/IIFV. 1990. P. 65). Aquest títol se'l treuria uns anys més tard (1374), com ja hem indicat, a la Universitat de Tolosa del Llenguadoc.

D. Viera, per contra, en treu altres conclusions, i diu que potser la causa va ser que preferia Eiximenis estar prop de la Cort per a fer carrera, o potser va ser el mateix Pere el Cerimoniós qui preferí retenir-lo a Barcelona perquè ja tenia en ment el projecte de *Lo Crestià*, del qual fou ell el principal impulsor ("Francesc Eiximenis (1340?-1409?) i els estudis de la Universitat de Lleida". *Ilerda*, XLII. 1981. 273-7).

¹⁷ Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. "Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària". Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. P. 190.

En aquesta ràpida incursió diplomàtica, trameté al llavors infant Joan (futur Joan I), que residia allà llavors, certs encàrrecs del Consell barceloní.

¹⁸ Ens ho diu al capítol 66 del *Segon del Crestià* (*Lo Crestià*. Barcelona. Edicions 62. 1983. Pp. 69-70).

¹⁹ L'infant Pere d'Aragó (1305-1381), va ser un dels fills del nostre rei Jaume II el Just, i pare d'Alfons d'Aragó (marqués de Villena, comte de Dènia i de Ribagorça, a qui dedicà Eiximenis el

Eiximenis el seu *Regiment*, que a finals del segle XIV feren un constant esforç per a atreure a València els millors mestres dels ordes mendicants per tal de donar-li lluentor intel·lectual. I ens cita els següents noms, a banda del nostre menoret, és clar: “Si no ahora, almenys successivament passaren aleshores al Regne i residirien en la ciutat susdita, entre altres, els famosos dominicans Antoni i Pere Canals, Nicolau Eymerich, Àlvar d’Oms i sant Vicents Ferrer, els carmelitans Vicents Tamarit i Pere Albert, l’augustinia Vicents Agredant i els framenors Pere Jorba, Nicolau Espital, Dotzè) el qual, en quedar vidu, ingressà en l’orde franciscà. L’any 1365 va tenir unes visions, unes *Revelacions*, segons les quals es traslladà a la Cort papal d’Avinyó, on li va exposar al Papa la urgència i necessitat del trasllat definitiu de la seu papal a Roma de nou (Pou, Josep. O.F.M. *Op. cit.* P. 527).

²⁰ Ens conta així al capítol 21 del 3er tractat de la *Vita Christi*, parlant de la cara de la Verge: *E yo, molt indigne, estant en Roma viu la sua santa faç en casa dels frares menors apel.lada de Ara Celi* (València. BUV. Ms. 209. F. 32v).

²¹ Trobem una al capítol 57 del *Primer del Crestià*, en què ens conta aquest fet miracolós: “Aprés d’aquí ve-te’n en Alamanya e veuràs aquí miracles grans, car en Colunya, si negú soterra neguna creatura gran o poca dins lo sementer de la sgleya on jaen les onze milia vérgens, aytantost la terra los scup de fora, e·ls troben dessoterrats. Açò he yo après quand hi fuy d’aquelles monges que tenen aquell monestir on jaen les dites vérgens” (València. Lambert Palmart. 1483. F. 43r).

I també al capítol 45 del 4rt tractat de la *Vita Christi*. Parlant dels Reis Mags d’Orient, ens diu així *Aquests eren apel.lats Gaspar, Melchior e Baltasar. Són soterrats ensemps en un monument posat en una capella qui és lo cap de la Seu de Colunya* (València. BUV. Ms. 209. F. 126r).

²² A la *Vita Christi* hi ha dos referències. Al capítol 105 del 3er tractat en parlar-nos dels teixits i vestidures que embolicaren Jesucrist, després de ser nat, els quals teixí prèviament sa mare, ens diu referint-se a una d’elles *la qual yo viu un troç en Alvèrnia, que és en Túcia* (*Ibidem.* F. 91v).

Al capítol 101 del 9è tractat (numerat com a 102 en el manuscrit que hem consultat), en parlar-nos de les vestidures de Crist en el moment de sa crucifixió i de com els soldats romans se les sortejaren, ens diu que *yo n’è vist un poch en un reliquari qui és en lo mont d’Alvèrnia* (*Ibidem.* F. 323r).

El mont d’Alvèrnia va ser el mont on sant Francesc rebé els estigmes, i anys després fou un focus importantíssim dels franciscans anomenats espirituals, els quals feien una interpretació rigorista de la regla franciscana, posant un èmfasi especial en la pobresa i tingueren especial

Pere Ribes, Francesc Anforra –*quem ista Civitas visceraliter non modicum habet carum*, com diuen els jurats-, Nicolau Ça-costa, etc.”²⁶

A València, l'èxit del nostre franciscà fou immediat. La seua fama d'home erudit i estudiós, i sobretot, les seues obres, li donaren un prestigi enorme. Així, veiem que els volums de *Lo Crestià*, la seua obra més important, es trobaven lligats amb una cadena a la Sala del Consell de València, amb la finalitat que qualsevol

importància al llarg dels segles XIII i XIV, en què foren dissolts per disposició papal degut al seu radicalisme. Per a saber més sobre aquest moviment del franciscanisme medieval, *vide* Iriarte, Lázaro. O.F.M. *Historia franciscana*. València. Editorial Asís. 1979. Pp. 91-7.

²³ Sembla ser així mateix que Eiximenis estigué no sols per aquesta regió, ans també per tot el centre i nord d'Itàlia, com es desprén del coneixement seu que mostra en alguns capítols del seu *opus*, com ara el capítol 200 del *Dotzè* (molt important en matèria escatològica). Profetitza en aquest capítol que pels volts del 1400 *d'aquí avant fins a la fi del món regnarà per tot la justícia popular, e tot lo món per consegüent serà partit e regit per comunes, axí com huy se regeix Florença, e Roma, e Pisa, e Sena, e d'altres ciutats de Ytàlia e de Alemanya* (València. Lambert Palmart. 1484. F. 86v).

Fa referència sens dubte Eiximenis al sistema comunal que llavors imperava al centre i nord d'Itàlia. I notem de pas com estén el seu coneixement a la realitat alemanya de llavors, la qual cosa cal relligar amb la seua estada a Colonya, a la qual hem fet referència.

²⁴ Ivars, Andreu. O.F.M. *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*. Benissa. Ajuntament de Benissa (Comissió de Cultura). 1989. Pp. 52-4.

Sembla ser que ja hi era, com a mínim, un any abans. Això podem deduir del fet que de València estant el 1382 féu una incursió a Barcelona, junt amb el seu company Tomàs Alsina, cridats pels consellers de la ciutat de Barcelona, per a pacificar uns escàndols i alteracions que tingueren lloc en el convent franciscà barceloní aquell any (Webster, Jill R. “Fra Francesc Examenis i fra Tomàs Alsina com a pacificadors de brogits i escàndols al convent de Barcelona a l'any 1382”. *EF*, 84 (1983). 339-350).

²⁵ Pou, Josep. O.F.M. *Op. cit.* Pp. 572-3.

-Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. “Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?)”. Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. Pp. 193-4.

-Massó i Torrents, Jaume. “Assaig d'una bibliografia”. Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. Pp. 161-2.

ciudadà poguera llegir-lo si volia.²⁷ Sembla ser que l'estima va ser mútua, i així ens trobem amb el nostre menoret renunciant el 1384 a ser confessor de l'infant Joan (futur Joan I) i preferint quedar-se ací.²⁸

La seua activitat pública ací així mateix, fou incessant. El tenim així assessorant contínuament els jurats i la ciutat en general. Aquesta tan agraïda estava amb ell que contínuament li donava subsidis en forma de diners i d'hàbits religiosos.²⁹ Així mateix, tot i que sols s'ha conservat un trosset d'un sermó seu, sembla ser que la seua activitat predicatòria ací fou important. No debades s'ha

²⁶ Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. "Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?)". Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col.legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. Pp. 190-1.

²⁷ Hauf, Albert. *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. PAM/IIFV. 1990. P. 70 n. 16.

Cal destacar com, tal com detallarem més avant, el *Regiment de la cosa pública* constituïa la tercera part (d'entre les vuit que tenia l'obra en conjunt) del *Dotzè del Crestià*. Per tant, podem afirmar que també el *Regiment* estava a disposició dels ciutadans de València perquè el pogueren llegir.

²⁸ *Ibidem*. P. 69.

Sembla ser, però, que la raó de fons va ser l'animadversió que sentia Eiximenis envers aquest infant, futur rei. Hi ha diversos factors que ens permeten treure aquesta deducció. Recomanem dos treballs on se'ns explica això molt bé:

-Viera, David. "Francesc Eiximenis's Dissension with the Royal House of Aragon". *Journal of Medieval History*, 22. 1996. 249-61.

-Wittlin, Curt. "*Quae maxime damnant animas principum*: Fünf antimonarchische Kapitel im *Pastorale* des Francesc Eiximenis". *ZfK*, 2. 1989. 98-114.

Podríem afirmar inclús que Eiximenis tingué difícils relacions amb els darrers reis d'Aragó del Casal de Barcelona amb els quals tingué tracte directe (Pere el Cerimoniós, el citat Joan I i Martí I). En aquest sentit, per a veure una visió de conjunt d'aquestes difícils relacions, *vide* Brines, Lluís. *La filosofia social i política de Francesc Eiximenis*. Sevilla. Ed. Novaedició. 2004. Pp. 96-107.

²⁹ Ivars, Andreu. O.F.M. *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*. Benissa. Ajuntament de Benissa (Comissió de Cultura). 1989. Pp. 67-74.

conservat un *Ars Praedicandi* seu, del qual parlarem. I així va ser Eiximenis un dels tres religiosos encarregats el 1387 de pronunciar l'elogi fúnebre del rei Pere el Cerimoniós,³⁰ seguint la pauta elaborada pels consellers. I també es va encarregar de celebrar l'èxit de la campanya siciliana de 1392.³¹

També intentà de manera contínua Eiximenis apaivagar la constant tensió entre la potestat civil i eclesiàstica valenciana. En aquest sentit són del tot interessants les seues *Allegationes*, de les quals en parlarem, on no obstant pren una posició fortament teocràtica, car no debades era Eiximenis un home plenament conscient de la dignitat eclesiàstica i al mateix temps de la superioritat dins del seu ideari d'allò espiritual sobre allò temporal.

També és destacable la seua tasca organitzadora com a Comissari Apostòlic de dos croades valencianomallorquines contra els pirates de les costes del Nord d'Àfrica (1397-99).³² O també ens el trobem l'any 1399 en una comissió

³⁰ *Ibidem*. Pp. 74-6.

³¹ D'aquest fet trobem confirmació per boca del mateix Eiximenis, en una carta seua autògrafa conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó coneguda com "Epístola a l'Infant Martí, duc de Montblanc", enviada de València estant i amb data de 15 de juliol de 1392, i arplegada per Antoni Rubió i Lluch als seus *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval* (Volum II. Barcelona. IEC. 1921. Pp. 399-403). Ací ens diu el nostre frare: "D'estz jorns faem gran sollempnitat açí en la ciutat per la vostra victòria e honor, e jo preÿqué e tota la gent féu aquell jorn gran festa, e ab gran alegria tot hom desitga contínuament de vós oir tot bé e mylllorament e novell bo, car vostro bé, glòria és de tota la nació e de la casa d'Aragó" (P. 402).

Destacarem, en fi, com en una missiva dels jurats de València de 5-I-1399, se'ns parla de les prèdiques del nostre frare amb motiu del naixement de l'infant Pere, fill de Martí el Jove i nét per tant de Martí I l'Humà, publicada per Agustí Rubio Vela [*Epistolari de la València medieval*. València/Barcelona. IIFV/PAM. 1985. P. 344 (n. 133). Citat a Hauf, Albert. *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. IIFV/PAM. 1990. P. 72 n. 19].

³² *Vide* l'excel·lent estudi del pare Andreu Ivars sobre aquesta qüestió que du per títol *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia* (València. Imprenta de Olmos y Luján. 1921. CXXI+175).

Ben és cert, però, que part de la flota de la primera croada seria enviada després a donar

encarregada pel Consell de la ciutat de València de redactar els estatuts de les escoles de la ciutat de València, on vivia llavors, en un intent d'unificar-les, el qual propòsit, en fi, no reïsqué.³³

Eiximenis a més, va viure inserit en les problemàtiques de la seua època, i així participà en una comissió d'experts que examinà els llibres hebraics furtats durant el sagnant pogrom de 1391.³⁴ I també en una comissió de teòlegs (on també figura el dominic valencià Antoni Canals) destinada a aconsellar el monarca aragonès “sobre el fet de l'Església”, és a dir, sobre el Cisma d'Occident.³⁵

Eiximenis, en fi, enmig de tan agitada vida social i una no menys vertiginosa producció literària, de la qual parlarem tot seguit, no desatengué la seua dimensió d'home d'Església. I podem citar així dos exemples de la seua actuació concreta en aquest camp, ultra els ja citats i els que citarem després. I així ens el trobem el 1391 en un moment de guerra i socialment perillós organitzant una mena d'host espiritual en els monestirs dels voltants de València, sol·licitant dels religiosos “llurs oracions, per impetrar ajuda e remei”.³⁶ O també ens el trobem de cofundador,

suport a Avinyó a l'Antipapa Benet XIII, que es trobava assatjat al seu palau d'Avinyó.

³³ Cruselles, José María. “La política educativa del Consell de Valencia antes de la fundación de la Universidad”. *Pedralbes*, 13 (1993[1994] 1 i 2= Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya) II. 387-94.

-Teixidor y Trilles, Josep. O.P. *Estudios de Valencia*. València. Universitat de València (Secretariat de Publicacions). 1976. 357 (17, 107, 137-42).

³⁴ Ivars, Andreu. O.F.M. *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*. Benissa. Ajuntament de Benissa (Comissió de Cultura). 1989. P. 82.

³⁵ *Ibidem*. Pp. 82-4.

Vide també Pou, Josep.O.F.M. *Op. cit.* P. 570.

Recomanem, en darrer terme, Hauf, Albert. *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. València/Barcelona. PAM/IIFV. 1990. Pp. 79-80 n. 28.

³⁶ Ivars, Andreu. O.F.M. *El escritor Fr. Francisco Eximénez en Valencia (1383-1408)*. Benissa. Ajuntament de Benissa (Comissió de Cultura). 1989. Pp. 77, 79.

Vide també Martí de Barcelona. “Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària”. Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona.

junt amb la reina Maria de Luna, esposa de Martí l'Humà i filla espiritual seua, del monestir de Sant Esperit de Morvedre.³⁷

Malgrat els llargs anys d'estada a València, no pogué concloure ací Eiximenis la seua vida, car el Papa d'Avinyó Benet XIII el cridà al concili de Perpinyà el 1408 i el nomenà primer Patriarca de Jerusalem i després bisbe d'Elna (diòcesi de Perpinyà).³⁸ El nostre menoret morí així a la ciutat de Perpinyà i les seues despulles romanien al convent de sant Francesc d'aquella ciutat fins a principis del segle XX, en què aquest convent fou destruït en la seua quasi totalitat per a construir una caserna militar.

Col.legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. Pp. 191-2.

³⁷ Agulló, Benjamín. O.F.M. "Fundación y dotación del convento de Santo Espiritu del Monte (Valencia)". *AIA*, XLII. 1982. 125-143.

³⁸ Pou, Josep. O.F.M. *Op. cit.* Pp. 572-3.

Vide també Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. "Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària". Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col.legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991.. Pp. 192-3.

El Concili de Perpinyà el convocà el Papa avinyonès Benet XIII (l'aragonès Pero de Luna) davant el seu aïllament creixent i en certa manera com a resposta al seu trencament amb França i al Concili de Pisa que organitzaren cardenals dissidents a ell. Una volta ja en Perpinyà, nomenà al nostre frare Patriarca de Jerusalem el 13 de novembre de 1408. Un mes més tard, el 19 de desembre de 1408, li encomanava la diòcesi d'Elna (antiga denominació de la diòcesi de Perpinyà). La consagració l'havia rebuda el 15 de novembre, dia de l'apertura del Concili, de mans del bisbe d'Auch Joan d'Armanyac.

El 6 de març de 1409 encara tenim notícies d'ell a través d'una carta a ell enviada pel rei Martí I demanant-li detalls del testament de la seua difunta dona Maria de Luna. Però el 15 de maig de 1409 ja tenim el nomenament del seu successor en la diòcesi perpinyanesa (el canonge Alfons de Barcelona). Així doncs, podem inferir que Eiximenis deixà aquesta vida en l'interval que transcorre entre ambdues dates.

OBRES DE FRANCESC EIXIMENIS MANUSCRITES I EDITADES

La moderna crítica i anys d'estudi i investigacions, semblen haver aclarit a la fi l'autenticitat o no de les diverses obres eiximenianes, així com la seua quantitat exacta, si més no de les trobades fins ara, car sempre poden aparèixer nous exemplars i noves obres en arxius i biblioteques.

És per això que, de manera prèvia, hauríem de fer una anàlisi de quines són les obres que les més recents investigacions consideren com a autèntiques d'Eiximenis, a l'efecte d'estudiar posteriorment el seu estat actual de transcripció i/o edició.

La que podem anomenar primera obra eiximeniana, d'aquesta manera seria una obreta descoberta i editada recentment. Ens estem referint a l'incomplet *Tractat d'Usura*.³⁹ Si bé aquesta obra presenta analogies amb determinats capítols del *Terç del Crestià* (en concret amb alguns referits al pecat d'avarícia), es pot afirmar clarament el seu caràcter d'obra autònoma. A aquestes conclusions arriba Josep Hernando, qui l'ha transcrit, a més de fixar com a data aproximativa de la seua composició els anys al voltant de 1374 (és a dir, poc després del retorn d'Eiximenis a Catalunya després d'haver obtingut el títol de Mestre en Teologia a la Universitat de Tolosa del Llenguadoc). Dels vint-i-vuit capítols de què constava, segons deia l'índex, només ens han pervingut, però, catorze.

De la mateixa època és segurament el tractadet llatí conegut com *De Triplici Statu Mundi* [Sobre els tres Estats del Món]. Molts en el seu dia dubtaren l'autoria eiximeniana d'aquesta obra,⁴⁰ i alguns de fet encara ho continuen dubtant. Però els

³⁹ Hernando i Delgado, Josep. "El *Tractat d'Usura* de Francesc Eiximenis". *AST*, 57-8 (1984-5). 1-96.

Aquesta obra també té edició digital en la secció de la galeria dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁴⁰ Destaquem en aquest sentit les reserves expressades pel pare Martí de Barcelona ("Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària".

estudis d'Albert Hauf, que l'ha transcrit,⁴¹ entre d'altres,⁴² proven clarament l'autoria eiximeniana d'aquesta obra. Aquest opuscle exposa un esquema escatològic diferent al d'altres obres, si bé en últim terme coincident amb el dels seus darrers escrits. Així mateix, en aquesta obra pren una clara postura antiavinyonista, la qual cosa es contradiu amb les seues actuacions concretes posteriors (estreta amistat amb el papa d'Avinyó Benet XIII, i presa de partit final a favor d'aquest). Són aquests els factors que han fet dubtar als investigadors de l'autoria eiximeniana d'aquest opuscle. Però un estudi detingut de la manera d'actuar d'Eiximenis, i de l'estil de composició de les seues obres, fan inclinar-se a favor de l'autoria eiximeniana d'aquesta obra. Quant a la data de composició d'aquesta obra, podem fixar com a data més fiable, entre els anys 1378 i 1379.⁴³

Immediatament després, Eiximenis començà a escriure la seua incompleta i gran "obrada", en paraules de Pere el Cerimoniós. Ens estem referint a *Lo Crestià*. El

Dins D.A. *Studia Bibliographica*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1991. P. 228), Tomàs Carreras i Artau ("Fray Francisco Eiximenis. Su significación religiosa, filosófico-moral, política y social". *AIEG*, I. 1946.. P. 278), o més modernament J. Perarnau ("La traducció catalana medieval del *Liber secretorum eventuum* de Joan de Rocatalhada. Edició, estudi del text i apèndixs". *ATCA*, XVII. 1998. Pp. 54ss.).

⁴¹ Hauf i Valls, Albert G. "El *De Triplici Statu Mundi* de Fr. Francesc Eiximenis", O.F.M. Barcelona. *EUC*, XXIII. 1979. 265-83.

Aquesta transcripció ha servit de base a l'edició virtual d'aquest opuscle llatí, que hom pot trobar disponible a la Biblioteca Electrònica del NARPAN (<http://www.udg.edu/ilcc/Eiximenis/narpan/ben.htm>). També podem trobar una edició virtual en la secció de la galeria dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁴² Prèviament a Albert Hauf, ja havien apuntat la possible autoria eiximeniana d'aquest opuscle el pare Ivars (Resseña de "Martí de Barcelona. "Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). *EF*, XL. 1928. 437-500". *AIA*, XXXII. 1929. Pp. 276-8), el pare Pou (*Op. cit.* P. 575) i el pare Sanahüja (*Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*. Barcelona. Editorial Seráfica. 1959. P. 156-8).

⁴³ Perarnau i Espelt, Josep. "Documents i precisions entorn de Francesc Eiximenis (c. 1330-1409)". *ATCA*, I (1982). 191-215.

primer i principal promotor d'aquesta obra fou el susdit rei. Possiblement, volia tenir una mena d'equivalent català al *Speculum majus* [Espill Major] de Vincent de Beauvais, O.P. Podem inferir això de l'afecció que el rei tenia a aquesta obra, car manà fer una traducció catalana d'ella als dominics Jaume Domènech i Antoni Ginebreda. I tant li agradava que en els seus darrers dies manà que li'n llegiren un capítol diari de la versió catalana.⁴⁴

En qualsevol cas, aquesta obra està concebuda com a una “Summa Teològica” de les que es feien llavors.⁴⁵ Seria així una de les primeres “Summes Teològiques”

⁴⁴ Viera, David. “Les idees pedagògiques de Ramon Llull i de Francesc Eiximenis: Estudi comparatiu”. *Estudios Lulianos*, 73. V. XXV. Fasc. 2. 1981-3. P. 233, n. 29.

⁴⁵ No està de més que recordem ací quina era la naturalesa i metodologia de les *Summae*. Diu així J.A. Merino: “La enseñanza en el medievo se desenvolvía en dos modos diferenciados: La *lectio* y la *disputatio*. La *lectio*, muy parecida a una clase actual, consistía en que el profesor comentaba las sentencias y dichos de autores famosos y reconocidos como, por ejemplo, las obras de Aristóteles o de Boecio o las *Sentencias* de Pedro Lombardo. La *disputatio*, más informal que la *lectio*, era un verdadero diálogo entre maestros y discípulos, en donde se esgrimían argumentos en pro y en contra de una tesis cualquiera.

De estos dos métodos escolares surgieron sus respectivas formas literarias. De la *lectio* nacieron los *Commentaria*; y de éstos salieron las *Summae*, más libres, autónomas y sistemáticas que los *Commentaria*. De la *disputatio* procedieron las *Quaestiones disputatae*, que recogen el material de las disputas que se tenían cada dos semanas, y los *Quodlibeta*, que recogían las disputas tenidas por Navidad y por Pascua de Resurrección. Esta metodología de las *disputationes* sirvió de modelo técnico a las famosas *Summae* medievales” [L'ensenyament en l'Edat Mitjana es desenvolupava en dos maneres diferenciades: La *lectio* (llició) i la *disputatio* (disputa). La *lectio*, molt pareguda a una classe actual, consistia en que el professor comentava les sentències i dites d'autors famosos i reconeguts com, per exemple, les obres d'Aristòtil o de Boeci o les *Sentències* de Pere Llombard. La *disputatio*, més informal que la *lectio*, era un veritable diàleg entre mestres i deixebles, on es deien arguments en pro i en contra d'una tesi qualsevol.

D'aquests dos mètodes escolars sorgiren les seues respectives formes literàries. De la *lectio* nasqueren els *Commentaria*; i d'aquests isqueren les *Summae*, més lliures, autònomes i sistemàtiques que els *Commentaria*. De la *disputatio* procediren les *Quaestiones disputatae* (*Qüestions disputades*), que recullen el material de les disputes que tenien lloc cada dos

composades en Europa en una llengua vulgar. I diem una de les primeres perquè recents investigacions han demostrat que el monumental *Llibre de Contemplació en Déu* de Ramon Llull està concebut i estructurat igual que una “Suma Teològica”, sense ser-ho externament.⁴⁶

Aquesta obra, havia de contar amb tretze llibres o tractats, segons l'esquema inicial que figura en el seu pròleg⁴⁷ (cap. 4). Transcrivim quin hauria d'haver estat el contingut de cadascun dels volums:

“Lo *Primer* llibre tracta què és religió crestiana, e com e de qui ha son començament e son ésser, e quines són ses grans e altes dignitats.

Lo *Segon* llibre tracta com l'hom crestià, per diverses llinatges de temptacions, cau de la dignitat de crestianisme e dels dons a ell dats.

Lo *Terç* llibre ensenya quins e quals són los pecats e mals en què l'hom crestià cau quan és vençut per les temptacions en què és posat en esta vida, e per ses grans malignitats e pravitats.

Lo *Quart* llibre, e els següents, tracten com nostre senyor Déu l'hom caigut relleva meravellosament. E, primerament, pertracta aquest *Quart* com lo relleva per les sues santes inspiracions e diversos moviments espirituals; e aquí tractarem què és predestinació, e gràcia, e franc arbitre, e aquí aparrà què són los dons e els fruits de l'Esperit Sant, e les set benaurances que lo Salvador preïcà.

setmanes, i els *Quodlibeta* (Qüestions aleatòries), que recollien les disputes tingudes per Nadal i per Pasqua de Resurrecció. Aquesta metodologia de les *disputationes* serví de model tècnic a les famoses *Summae* (Summes) medievals] (*Historia de la filosofia franciscana*. Madrid. BAC. 1993. P. 13).

⁴⁶ Hauf i Valls, Albert G. “Corrientes teológicas valencianas, s. XIV-XV: Arnau de Vilanova, Ramón Llull y Francesc Eiximenis”. P. 21. Dins “Teología en Valencia: Raíces y retos. Buscando nuestros orígenes de cara al futuro”. *Actas del X Simposio de Teología Histórica* (València, 3-5/III/00).

⁴⁷ *Lo Crestià*. Barcelona. Edicions 62. 1983. Pp. 40-1.
Selecció a cura d'Albert Hauf.

Lo *Quint* ensenya com lo relleva per llums e flames moltes, que són les virtuts teologals.

Lo *Sisè* llibre tracta com lo relleva per les virtuts morals e cardenals.

Lo *Setèn* llibre tracta com lo relleva per la sua alta llei, e diversos manaments.

Lo *Huitèn* llibre ensenya com lo relleva per ostensió de la sua potència e saviesa e clemència, que demostra en les coses creades e governades e ordenades en deguts estaments.

Lo *Novè* ensenya com lo relleva e l'afalaga per la incarnació sua, que fonc obra transcendentment amorosa e profitosa a les gents.

Lo *Deè* ensenya com lo relleva e el conforta e li ajuda per l'alta virtut sua, que en especial ha posada en los sants sacraments.

L'*Onzè* ensenya com lo relleva e l'il.lumena lo sant estament eclesiàstic e, especialment, per altea de santa religió.

Lo *Dotzè* tracta com lo relleva per lo bon regiment de tota la cosa pública, ço és a saber, a tots los senyors e a tots llurs súbdits, segons diverses formes e maneres de viure.

Lo *Tretzè* tracta com lo relleva per menaces de les grans penes, e per promissions dels sobirans béns celestials”.

D'aquests tretze volums, però, només ens han pervingut quatre. Els altres, és molt possible que Eiximenis no arribara mai a escriure'ls. Aquests quatre sí que tenen en canvi una data precisa de composició. Seguim com a font més fiable ací el pare Martí de Barcelona, O.F.M. Cap.⁴⁸

El *Primer del Crestià* fou escrit entre els anys 1379-81, de Barcelona estant.⁴⁹ Consta de tres-cents vuitanta-un capítols (inclosos els cinc del pròleg general a tot *Lo Crestià*) dividits en quatre parts, i versa sobre una introducció general i al

⁴⁸ Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. “Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida, els seus escrits, la seva personalitat litarària”. *EF*, XL. 1928. 437-500.

⁴⁹ Al capítol 256 d'aquesta obra, hi fa una referència concreta a l'any 1379: *Mas los sacerdotes de la llig de gràcia, quant al dia de huy, qui és l'any de la nativitat del fill de Déu M.CCC.LXXVIII quaix tota crestiandat possehexen*” (*Primer del Crestià*. BN. Ms. 1790. F. 179r).

mateix temps apologètica del cristianisme. Aquest llibre sols es va editar el 1483, en una magnífica edició de l'impressor alemany Lambert Palmart feta a València.⁵⁰ Malauradament, no disposem d'edicions modernes.⁵¹

El *Segon del Crestià* fou escrit entre els anys 1382 i 1383. És a dir, començat a Barcelona i acabat segurament a València, coincidint amb l'anada d'Eiximenis a eixa ciutat, on tant de temps estigué. Consta de dos-cents trenta-nou capítols i versa sobre la temptació. Tampoc no en disposem de cap edició completa.⁵²

L'any 1383, i coincidint amb l'arribada d'Eiximenis a la ciutat de València, enllestí el seu *Regiment de la cosa pública*, dedicat als jurats d'aquesta ciutat. Aquest llibre té una forta inspiració del *Communiloquium* de Joan de Gal·les, O.F.M., com alguns estudis han demostrat.⁵³ D'altra banda, sembla ser que algunes parts d'aquesta

⁵⁰ Aquest incunable fou imprès a València el 29 de gener de 1483 per l'impressor alemany Lambert Palmart a instàncies de Joan Roís de Corella [199 ff.]. Es pot trobar en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la galeria de la web www.antiblavers.info. En aquesta web també es pot consultar en línia l'obra en versió manuscrita, corresponent al manuscrit n° 1790 de la Biblioteca Nacional de Madrid [S. XV. 253 ff.].

⁵¹ Vide Cerulli, Enrico. *Nuove ricerche sul "Libro della Scala" e la conoscenza dell'Islam in Occidente*. Città del Vaticano. Biblioteca Apostolica Vaticana. 1972. 340 (19-77). Ací disposem, però, d'una transcripció d'alguns capítols, referents al tractament que fa Eiximenis en aquesta obra de la religió islàmica (en concret, els capítols 63 i 95-103).

⁵² Un dels dos únics manuscrits d'aquesta obra, el manuscrit n° 1791 de la Biblioteca Nacional de Madrid [S. XV. 161 ff.], es pot consultar en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la galeria de la web www.antiblavers.info

⁵³ Hauf i Valls, Albert G. "Eiximenis, Joan de Salisbury i Fr. Joan de Gal·les, O.F.M." *Miscel·lània Sanchis Guarner, I. Quaderns de Filologia*. Universitat de València. 1984. 167-74. Curt Wittlin ens ofereix un breu però complet resum biogràfic d'aquest menoret: "Juan de Gales (Johannes Valensis o Gallensis, John Waleys) nació en la vicaría de Worcester en la primera mitad del siglo XIII. Una vez doctorado en teología, alrededor de 1260, enseñó en el colegio de los frailes menores de Oxford. Hacia 1270 pasó a París como maestro-regente de teología. Participó en la controversia de los mendicantes y en la condenación de los errores averroístas por los años 1277. Pero no perdió contacto con su patria. En 1282, residiendo en París la mayor parte del año, Pecham, el arzobispo franciscano de Canterbury, lo envió al príncipe galés rebelde

obra no estarien escrites per Eiximenis, i en serien afegits posteriors. Ens referim a les famoses vint dificultats, trenta-dos belleses i conclusió del pròleg, així com la conclusió de l'epíleg.⁵⁴ Aquesta obreta consta, en fi, de trenta-vuit capítols. Deixant de banda l'edició incunable de 1499 feta a València per Cristòfor Cofman, reeditada per cert en edició facsímil el 1972,⁵⁵ disposem d'una edició del 1927.⁵⁶ És un llibre clau (si bé no és pas l'únic) per a conèixer l'ideari sociopolític eiximenià.

El monumental *Terç del Crestià*, de mil seixanta capítols dividits en dotze

Llewelyn, para reconciliarlo con el gobierno inglés. En 1283 lo encontramos otra vez en París como uno de los doctores que examinaron y condenaron las doctrinas de Pedro Juan Olivi; y en París murió en una fecha desconocida, quizás alrededor de 1285” [Joan de Gal·les (Johannes Valensis o Gallensis, John Waleys) nasqué a la vicaria de Worcester en la primera meitat del segle XIII. Una vegada doctorat en teologia, al voltant de 1260, ensenyà al col·legi dels frares menors d'Oxford. Envers 1270 passà a París com a mestre-regent de teologia. Participà en la controvèrsia dels mendicants i en la condemna dels errors averroistes pels anys 1277. Però no perdé contacte amb la seua pàtria. En 1282, residint a París la major part de l'any, Pecham, l'arquebisbe franciscà de Canterbury, l'envià al príncep gal·lès rebel Llewelyn, per a reconciliar-lo amb el govern anglès. En 1283 el trobem altra vegada a París com a un dels doctors que examinaren i condemnaren les doctrines de Pèire Joan Oliu; i a París morí en una data desconeguda, potser al voltant de 1285] (“La *Suma de Colaciones* de Juan de Gales en Cataluña”. *EF*, 72. 1971. Pp. 189-90).

És molt interessant el que diu tot seguit sobre les seues obres: “Preocupado por el estado de los conocimientos de predicadores y educadores contemporáneos, se puso a compilar una serie de *Sumas* con destino *ad omne genus humanum*. Estos manuales de divulgación los tituló con nombres acabados en *-loquium*, para decir que eran colecciones de temas de conversación con cualquier clase de hombres, desde el labrador hasta el rey. Tuvieron un éxito enorme y se divulgaron, tanto desde París como desde Oxford, por toda Europa. Continuaron divulgándose en ediciones incunables hasta el siglo XVI” [Preocupat per l'estat dels coneixements de predicadors i educadors contemporanis, es posà a compilar una sèrie de *Summes* amb destí *ad omne genus humanum* (a tot gènere humà). Aquests manuals de divulgació els titulà amb noms acabats en *-loquium*, per a dir que eren col·leccions de temes de conversa amb qualsevol classe d'homes, des del llaurador fins al rei. Tingueren un èxit enorme i es divulgaren, tant des de París com des d'Oxford, per tota Europa. Continuaren divulgant-se en edicions incunables fins al segle XVI] (*Ibidem*. P. 190). Aquesta reflexió ens recorda molt el propòsit de moltes de les obres i del

parts, fou enllestit l'any següent, el 1384. El seu contingut versa sobre el mal en sentit íntegre: el mal en general i els pecats en concret. L'edició per ara més completa es deu a la col·lecció "Els Nostres Clàssics", i també data de principis del segle XX.⁵⁷ Aquesta edició aplega al cap. 352. Si bé posteriorment Jorge J. E. Gracia ha editat cinc capítols no transcrits, car no figuraven en el manuscrit que serví de base a aquesta edició.⁵⁸ Molt posteriorment, aquest autor ha editat els capítols següents, fins

pensament eiximenià en general, per la qual cosa, seria possible afirmar que potser Eiximenis podria haver rebut en aquest punt una certa influència del seu germà d'hàbit gal·lès.

⁵⁴ Wittlin, Curt J. "L'edició del 1499 del *Regiment de la cosa pública*. Les revisions i ampliacions al text, a l'adreça i al comiat escrits per Francesc Eiximenis el 1383". *BSCC*, LXIX. Oct.-Des. 1993. Quad. IV. 441-59. L'autor arriba a aquesta conclusió basant-se en tres motius. En primer lloc, les discordances lingüístiques que hom pot observar entre aquestes parts i l'obra eiximeniana en general. En segon lloc, les endreces i comiats autèntics d'Eiximenis són molt més curts que els analitzats. En tercer lloc, en aquestes parts s'hi fa referència al sucre i a la ceràmica artística de Manises, els quals, diu Wittlin, no estaven documentats encara l'any 1383, any de la composició del *Regiment de la cosa pública*.

⁵⁵ *Regiment de la cosa pública*. València. Societat Bibliogràfica Valenciana. 1972. 89 ff. Edició facsímil de M. Sanchis Guarner de l'incunable de Cristòfor Cofman (València. 1499. 74 ff).

Aquest incunable també es troba en reproducció facsímil escanejada a la Biblioteca Virtual Lluís Vives (<http://www.lluivives.com>) i a la Biblioteca Valenciana Digital (<http://bv2.gva.es>) i a la secció de la galeria dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁵⁶ *Regiment de la cosa pública*. Barcelona. Editorial Barcino. 1927. 212.

"Els Nostres Clàssics". Col·lecció A, nº 13.

⁵⁷ *Terç del Crestià*. Volum I. Barcelona. Editorial Barcino. 1929. 318.

"Els Nostres Clàssics". Col·lecció B, nº 1.

A cura dels pares Martí de Barcelona, O.F.M. Cap. i Norbert d'Ordal, O.F.M. Cap.

Terç del Crestià. Volum II. Barcelona. Editorial Barcino. 1930. 302.

"Els Nostres Clàssics". Col·lecció B, nº 2.

A cura dels pares Martí de Marcelona, O.F.M. Cap. i Norbert d'Ordal, O.F.M. Cap.

Terç del Crestià. Volum III. Editorial Barcino. 1932. 296.

"Els Nostres Clàssics". Col·lecció B, nº 4.

al capítol 396 en total.⁵⁹ Més recentment encara, Xavier Renedo ha transcrit en forma de tesi doctoral la part del *Terç* dedicada al pecat de luxúria (del capítol 524 al 647).⁶⁰ Però malauradament, no disposem de cap edició, i com totes les tesis, aquesta transcripció sols està disponible en microfítxes.⁶¹

A continuació, Eiximenis se saltà l'ordre lògic de composició de volums de *Lo Crestià*, i composà el llibre *Dotzè del Crestià*. La composició definitiva d'aquest llibre li dugué més temps. Sembla ser que ja el 1387 hi havia una primera versió d'aquesta obra, com podem deduir del fet que entre abril de 1386 i febrer de 1387 Alfons d'Aragó, marquès de Villena i comte de Dènia i de Ribagorça, a qui l'obra anava dedicada, havia pagat per la seua còpia, enquadernació i transport fins a Dènia.⁶² Anys més tard, en concret l'any 1391, ens trobem amb l'episodi de la correcció del capítol 466 i del posterior afegit de set capítols més (que sols figuren d'altra banda en l'edició incunable de 1484 de Lambert Palmart). El llibre en si,

A cura dels pares Martí de Barcelona, O.F.M. Cap. i Feliu de Tarragona, O.F.M. Cap.

⁵⁸ Gracia, Jorge J. E. "Cinco capítulos del *Terç del Crestià* de Francesc Eiximenis omitidos por el P. Martí en su edición de la obra". *AST*, XLVI. 1972. 265-77.

També se senyala en aquest treball que un dels capítols transcrits per Martí de Barcelona, en concret el 19, hi és dividit, en altres manuscrits, en dos. Contant, doncs, amb els cinc capítols transcrits per Jorge J. E. Gracia, el nombre total de capítols transcrits seria de 358.

⁵⁹ *Com usar bé de beure e menjar*. Barcelona. Editorial Curial. 1983. 152.

Introducció i edició de Jorge J. E. Gracia.

⁶⁰ Renedo, Xavier. *Edició i estudi del "Tractat de luxúria" del "Terç del Crestià"*. Barcelona. UAB. 1995. CCLXXXIV+792.

Tesi doctoral en 3 microfítxes.

En aquest estudi també hi són transcrits els capítols 231-6 del *Segon del Crestià*, i 980-993 del mateix *Terç del Crestià*.

⁶¹ Una versió manuscrita d'aquesta obra, corresponent a tres manuscrits correlatius de la Biblioteca Nacional de Madrid: els números 1792 [S. XV. 286 ff.], 1793 [S. XV. 141 ff.] i 1794 [S. XV. 127 ff.] es pot trobar en línia a la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁶² Cátedra García, Pedro. "Francesc Eiximenis y don Alfonso de Aragón". *AIA*, 42. 1982. 75-9.

descomptats aquests set capítols afegits *a posteriori*, consta de nou-cents set capítols, dividits en vuit parts. L'origen d'aquest canvi va ser una crítica del rei a Eiximenis a través del seu mestre racional Pere d'Artés. El motiu sembla ben clar: en aquest capítol Eiximenis pronosticava la desaparició vers l'any 1400 de totes les cases reials exceptuant la Casa de França. És evident que al nou rei Joan I (i a qualsevol altre que fóra de la Casa d'Aragó), això no li devia fer agradar gens ni mica.⁶³ L'obra, com hem dit, anava dedicada a Alfons d'Aragó, marquès de Villena, comte de Dènia i de Ribagorça, i és un veritable manual d'educació de governants, a l'estil dels nombrosos *De regimine principum* [Sobre el regiment dels prínceps] d'aquesta època. Inclou en forma dels capítols 357-395, el ja citat *Regiment de la cosa pública*. És l'obra més important d'Eiximenis per a conèixer el seu pensament sociopolític, si bé, igual que hem dit referint-nos al *Regiment de la cosa pública*, no pas l'única, car tota l'obra d'Eiximenis forma un *corpus*, les diverses seccions del qual es complementen entre si.

De la primera part d'aquesta obra (fins al capítol 466, més els set d'afegits posteriorment), es conserva una magnífica edició feta el 1484 a València per l'impressor alemany Lambert Palmart.⁶⁴ Però desgraciadament, no en disposem de cap edició actual, si exceptuem alguna parcial de principis de segle,⁶⁵ i els capítols 357-395, que ja hem dit que són equivalents al *Regiment de la cosa pública*, i ja hem vist com aquesta ha tingut diverses edicions. Els capítols restants (que només es conservaven en un manuscrit de la catedral de València, i dels quals manca el capítol

⁶³ Bohigas, Pere. "Prediccions i profecies en les obres de Francesc Eiximenis". Dins *Aportació a l'estudi de la cultura catalana*. Barcelona. PAM. 1982. 94-115.

⁶⁴ Aquest incunable fou imprès a València per l'impressor alemany Lambert Palmart el 15 de març de 1484 [205 ff.], com diu l'epíleg *per prechs e instància dels reverends e honorables ciutadans de la insigna ciutat de València*. Aquest incunable es pot consultar en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁶⁵ *Tractat de Regiment de Prínceps e de Comunitats*. Barcelona. La Acadèmia. 1904. 130
Ed. d'Antoni Bulbena i Tosell.
Arriba al cap. 68.

467, que s'ha perdut), s'han editat recentment.⁶⁶ El mateix grup d'investigació ha editat més recentment encara els primers capítols fins al capítol 212, en edició crítica igualment.⁶⁷

Quant al perquè del canvi de l'ordre lògic de composició del *Crestià*, diverses hipòtesis s'han formulat. A nosaltres, però, ens sembla més convincent la hipòtesi derivada de la nul.la simpatia d'Eiximenis envers el nou rei Joan I. Ja hem vist com el rei Pere el Cerimoniós era el principal impulsor d'aquesta "obra". No deixa de ser curiós com Eiximenis canvia l'ordre de *Lo Crestià* poc abans de la mort del rei el 1387. Sembla lògic que el vell Pere el Cerimoniós ja no devia estar molt al corrent de l'activitat literària d'Eiximenis. D'altra banda, aquesta nul.la simpatia d'Eiximenis envers el nou rei Joan, i que condiciona molts aspectes de la seua obra, també pot deduir-se de diversos factors. El principal d'ells, ja apuntat, és el fet de ser substituït Eiximenis com a confessor del llavors príncep Joan el 1384, poc després de ser nomenat.⁶⁸ I és aquest factor, junt a d'altres, com l'ancianitat d'Eiximenis potser, o el contacte directe amb els cercles beguins i arnaldians de la ciutat de València, el que possiblement l'induí a anar abandonant a poc a poc l'agitada vida pública que havia dut, i centrar-se en els temes espirituals, contemplatius i àdhuc místics que il.lustren la majoria de ses obres posteriors.⁶⁹

⁶⁶ *Dotzè llibre del Crestià, II, 1*. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1986. XXXVIII + 518.

Dotzè llibre del Crestià, II, 2. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 1987. 649.

⁶⁷ *Dotzè llibre del Crestià, I, 1*. Girona. Girona. Col·legi Universitari de Girona/Diputació de Girona. 2005. LXVII + 619.

⁶⁸ Rubió i Lluch, Antoni. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*. V.I. Barcelona. IEC. 1908. P. 325.

⁶⁹ En aquest punt també podria haver influït en l'evolució d'Eiximenis cap a temes espirituals en ses darreres obres la crisi general catalanoaragonesa durant els regnats de Joan I i Martí I. Podríem trobar un bell paral·lelisme amb l'evolució que prengué sant Agustí, qui, davant l'enfonsament del món clàssic en la seua època, com indica A. Truyol, evolucionà cada volta més cap a la idea de transcendència (Truyol, Antonio. *El Derecho y el Estado en san Agustín*. Madrid. Editorial Revista del Derecho Privado. 1944. P. 190).

Aquest canvi d'orientació es reflecteix de manera definitiva en l'abandó del projecte de *Lo Crestià*. Ben és cert que temes que anaven a tractar-se en diferents volums de *Lo Crestià* seran tractats en diverses obres posteriors d'Eiximenis, com tindrem ocasió d'analitzar. La seua següent obra és així *Lo Llibre dels Àngels*. Fou escrit l'any 1392 i dedicat a Pere d'Artés, ja citat, amb qui l'unia un fort vincle d'amistat, i consta de dos-cents un capítols, dividits en cinc tractats. Aquest llibre és un veritable tractat d'angelologia, i fou potser el llibre d'Eiximenis que més èxit

També és significatiu veure com aquest tret (tendència cap a una vida i cap a temes espirituals al final de la seua vida) el trobem en destacats intel·lectuals dels segles XII i XIII. A. Murray ens fa aquest comentari respecte a això: “A number of prominent scholars over the twelfth and the thirteenth centuries had evinced increasingly contemplative leanings towards the end of their lives. The poet-laureate of Aristotelianism, Alan of Lille, died in 1202 as a Cistercian monk. Few careers had been more boldly split in two in this way (though it was split more than once) than that of the arch-logician Abelard, stretching as it did from the rowdy *quartier latin* to his quiet monastic deathbed. If to those pilgrim scholars are added those bright youths (of whom Bruno of Cologne, head of the Rheims school at twenty-five, later founder of the Carthusians, is prototype) whose early conversion robbed them of mention in academic annals; and to those, others, in turn, who made no ceremony of their retreat (like ex-chancellor Gerson in the fifteenth century, exchanging letters with Carthusians from Lyons) we face something like a deserting army” [Un cert nombre d'escolàstics importants dels segles XII i XIII han mostrat unes tendències creixentment contemplatives cap al final de les seues vides. El poeta i figura destacada de l'aristotelisme, Alà de Lille, morí en 1202 com a monjo cistercenc. Poques carreres han estat partides d'una manera tan brusca (encara que estigué partida en més d'un sentit) com la de l'arxilògic Abelard, que passà des de l'agitat *quartier latin* (barri llatí) fins al seu tranquil llit de mort monàstic. Si a aquests escolàstics peregrins sumem aquells joves brillants (dels quals és prototipus Bru de Colonya, cap de l'escola de Reims a l'edat de vint-i-cinc anys, fundador més tard de l'orde cartoixà), la temprana conversió dels quals féu que no figuren en els annals acadèmics; i aquells altres que, per la seua banda, no feren cap cerimònia del seu retir (com l'ex-canceller Gerson al segle XV, intercanviant cartes amb els cartoixans de Lyon) estem davant de quelcom semblant a un exèrcit en retirada] (*Reason and Society in the Middle Ages*. Oxford. Clarendon Press. 1978. Pp. 250-1).

Així mateix, com a indicatiu de la preferència d'Eiximenis per aquestes matèries en els seus darrers dies, no deixa de ser curiós que les obres seues presents a la seua biblioteca personal en el

tingué, essent traduït al llatí (és l'única obra d'Eiximenis traduïda a aquesta llengua), al castellà, al francès, i fins i tot al flamenc (potser va ser l'únic llibre català medieval traduït a aquest idioma). Una de les edicions incunables franceses, d'altra banda, va ser el primer llibre imprès a la ciutat suïssa de Ginebra.⁷⁰ Podríem afirmar, en fi, que d'aquesta matèria hauria d'haver tractat Eiximenis en el llibre *Huitè del Crestià*, on anava a parlar de com Déu *lo relleva* [a l'home] *per ostensió de la sua potència i saviesa e clemència, que demostra en les coses creades e governades e ordenades en deguts estaments*, tenint present que ell considera els àngels com un d'aquests estaments, tot seguint la mentalitat teològica medieval (reflectida en aquest sentit en els famosos *Quattuor libri sententiarum* [Quatre Llibres de les Sentències] de Pere Llombard, el llibre segon del qual parla dels àngels). Eiximenis ens ho corrobora això al capítol 43 del *Segon del Crestià*.⁷¹

Sense exagerar, podem dir que aquest llibre influí de manera decisiva en l'extensió del culte i la devoció dels àngels a la ciutat i regne de València. Coincideix significativament la data de la composició del *Llibre dels Àngels* (1392), amb un acord de 9 d'agost del 1392 del Consell General de València perquè es decore la Sala del Consell amb diverses figures, entre elles la de l'àngel tutelar. Aquest culte i devoció, anà així mateix prosperant i estenent-se en anys posteriors, com ho demostra

moment de sa mort foren bàsicament obres d'aquest període. Així, junt a obres perdudes o no trobades (com ara l'*Exposició de la regla dels frares menors* o diversos *Sermonaris*, de les quals parlarem), tenim el *Llibre dels Àngels*, el *Pastorale*, el *Psalterium alias Laudatorium* i la *Vida de Jesucrist* (Monfrin, Jacques. *Op. cit.* P. 283).

⁷⁰ *De sant Miquel arcàngel*. Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1983. P. 7.

Introducció, edició i apèndixs de Curt Wittlin.

J. Perarnau també n'ha trobat un xicotet fragment a la Kongelige Bibliotek de Copenhague traduït a la llengua aragonesa ("Un fragment del *Llibre dels Àngels* de Francesc Eiximenis traduït a l'aragonès". *ATCA*, IV. 1985. 187-207).

⁷¹ *Segon del Crestià*. Madrid. BN. Ms. 1791. Ff. 36r-36v.

En aquest capítol, que porta per títol "Qui posa com lo demoni és lo segon temptador que l'om ha en esta vida", ens diu: *Car d'ell* [del dimoni], *parlarem llargament en lo huytén llibre quant tractarem de la natura angèlica*.

el fet que el 1411 es composà ofici propi de l'Àngel custodi de València, que recullen breviaris del temps, i que el 1446 començà a regir la festa anual de l'Àngel custodi que se celebrava a la catedral, i que estava subjecta a determinats ritus.⁷²

D'aquest llibre, com ja hem dit, se'n feren moltes edicions en els segles XV i XVI, no només en català,⁷³ sinó en altres llengües, com ara el castellà,⁷⁴ el francès o el flamenc (també es conserva una versió llatina, si bé manuscrita sols). Recentment, s'hi ha fet una transcripció en forma d'edició crítica, si bé sols està disponible en microfítixa, en ser una tesi doctoral.⁷⁵ Dissortadament, aquesta roman inèdita, i per tant no en disposem de cap edició actual d'aquesta important obra. Curt Wittlin, però, va editar el cinquè tractat recentment, que versa sobre *llur honorable president* (dels àngels), sant Miquel arcàngel.⁷⁶ I recentment s'ha editat també el quart tractat, que versa sobre *llur victòria fervent* (dels àngels).⁷⁷

⁷² Ivars, Andreu, O.F.M. "El *Llibre dels Àngels* de Fr. Francisco Eximénez y algunas versiones castellanas del mismo". *AIA*, XIX. 1923. P. 116.

⁷³ L'incunable català del *Llibre dels Àngels* imprès per Joan Rosembach a Barcelona el 21 de juny de 1494 [140 ff] es troba escanejat en reproducció facsímil a la Biblioteca Virtual Lluís Vives. En la mateixa Biblioteca Virtual Lluís Vives podem trobar també una de les versions manuscrites, en concret la que es conserva a la Universitat de Barcelona [Fons de reserva. Ms. 86. S. XV. 177 ff]. (<http://www.lluisvives.com>). Aquestes dos versions es poden també consultar en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁷⁴ L'edició castellana impresa a Alcalá de Henares per Miguel de Eguía el 1527 [113 ff] es troba en reproducció facsímil escanejada a la Biblioteca Virtual Lluís Vives (<http://www.lluisvives.com>). També es pot consultar aquesta edició en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁷⁵ Gascón Uris, Sergi. *Edició crítica del "Llibre dels Àngels" (1392)*. Barcelona. UAB. 1993. 758. Tesi doctoral en 3 microfítxes.

⁷⁶ *De Sant Miquel Arcàngel*. Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1983. 180.

Introducció, edició i apèndixs a cura de Curt Wittlin.

En aquesta edició s'inclou a tall d'introducció l'endrella a l'obra.

Aquesta edició d'aquest tractat també es pot consultar en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁷⁷ *Àngels e dimonis*. Barcelona. Edicions dels Quaderns Crema. 2003. 248.

Posteriorment, envers l'any 1396,⁷⁸ escrigué *Lo Llibre de les Dones*, dedicat a Sanxa Ximenes d'Arenós, comtesa de Prades. El llibre consta de tres-cents noranta-sis capítols, dividits en cinc parts, després d'una introducció general. El llibre, en els capítols inicials, pretén ser un manual d'instrucció de dones, paregut a d'altres dels que s'estilaven en el seu temps. Sembla influït ací per d'altres manuals d'aquesta mena, com *De eruditione filiorum nobilium* [Sobre l'erudició dels fills dels nobles] (circa 1250), de Vincent de Beauvais, O.P., que influí molt en tota l'Edat Mitjana quant a donar les directrius bàsiques de l'educació femenina.⁷⁹ La part final, però, la dedicada a les monges, és un petit compendi de teologia, on queda ben clara la finalitat divulgadora i al mateix temps catequizadora de l'obra eiximeniana. És en aquesta part on Eiximenis arreplega bona part de materials (encara que siguen a nivell elemental i esquemàtic), destinats sens dubte a volums no escrits de *Lo Crestià*. D'aquesta manera, tracta de les virtuts teologals (sobre les que havia de versar el *Cinquè*), les virtuts cardinals (sobre les que hauria de versar el *Sisè*), i sobre el Decàleg (sobre el que hauria de versar el *Setè*). D'altres matèries ací espigolades, haurien d'haver tractat igualment altres volums no escrits de *Lo Crestià*. Ens referim al matrimoni i la penitència (recordem que el *Desè* hauria de versar sobre els sacraments), els consells evangèlics i la contemplació (recordem que l'*Onzè* anava dedicat a l'estament eclesiàstic) o als capítols finals, que tracten *sobre els grans béns celestials e sobiranament gloriosos* (recordem que el *Tretzè* havia d'haver tractat

Edició i comentaris de Sadurní Martí.

⁷⁸ Seguim en aquesta hipotètica datació a Martí de Barcelona i el seu estudi "Fra Francesc Eiximenis, O.F.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària" (*EF*, XL. 1928. 437-500). D'altres autors, però, el daten abans del *Llibre dels Àngels*, com A. Ivars a "Franciscanismo de la reina de Aragón, doña María de Luna" (*AIA*, 36. 1933. P. 269.), on el data el 1390. Recomanem també les interessants conclusions que Curt Wittlin treu a la introducció (p. XIV) de l'edició del *Llibre de les Dones* (Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1981. P. XIV).

⁷⁹ Cantavella, Rosanna. "Lectura i cultura de la dona a l'edat mitjana: opinions d'autors en català". *Caplletra*, 3. Tardor, 1988. P. 114.

sobre com [Déu] lo relleva [a l'home] per menaces de les grans penes, e per promissions dels sobirans béns celestials). Així mateix, torna a tractar de manera resumida temes dels quals havia ja tractat al *Terç*, com ara dels set pecats mortals i dels cinc sentits corporals.⁸⁰

D'aquest llibre, d'altra banda, se'n feren moltes traduccions al castellà, i fins i tot s'utilitzà per a l'educació de les quatre filles dels Reis Catòlics.⁸¹ Se'n féu així mateix, una adaptació, d'autor avui per avui desconegut, amb alguns retocs, també en llengua castellana, coneguda com a *Carro de las Donas*.⁸² Aquesta adaptació

⁸⁰ *Lo Llibre de les Dones*. Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1981. Pp. XIV-XV.

Introducció de Curt J. Wittlin.

⁸¹ *Psalterium alias Laudatorium Papae Benedicto XIII dedicatum*. Toronto. Pontifical Institute of Mediaeval Studies. 1988. P. 7.

Introducció de Curt Wittlin.

Aquesta edició pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁸² La concepció i naixement d'aquesta versió castellana ens la conta molt explícitament el seu anònim autor-traductor: “Estando el sancto padre el papa Adriano VI en Tarragona aderesçándose el armada para la yda de Roma, un secretario suyo que se llamaua Çisterel, natural de allí, le presentó este libro [el *Llibre de les Dones*] y como su santidad hera tan amigo de letras le alabó mucho e dixo que hera marauillosa doctrina y que hera necessaria cosa que en todos los reynos de christianos tuuiesen este libro; y como yo viesse que le alabaua varón tan docto y tan sancto, afficionéme en ponelle en lengua castellana” [Estant el Sant Pare el Papa Adrià VI a Tarragona preparant-se per a embarcar-se cap a Roma, un secretari seu que es deia Çisterel, natural d'allà, li presentà aquest llibre [el *Llibre de les Dones*] i com sa santedat era tan amic de lletres el lloà molt i digué que era meravellosa doctrina i que era necessària cosa que en tots els regnes de cristians tinguessen aquest llibre; i com jo vaig veure que el lloava un baró tan docte i tan sant, em vaig aficionar a posar-lo en llengua castellana] (Reproduït a Meseguer, Juan. O.F.M. “El traductor del *Carro de las Donas*, de Francisco Eximénez, familiar y biógrafo de Adriano VI”. *Hispania*, XIX. 1959. P. 236). Ens continua dient aquest anònim autor-traductor que d'altres personatges del sèquit papal van lloar també el *Llibre de les Dones* i expressaren la necessitat i utilitat de la seua traducció al castellà, com ara el bisbe de Cuenca, Diego Ramírez; el bisbe d'Orense, Fernando Niño; el president de l'Audiència i la *Chancillería* de Granada i molts

castellana s'edità per primera volta el 1542 i recentment se n'ha fet una edició crítica.⁸³

D'aquest llibre, en fi, se'n feren unes quantes edicions incunables. També se'n féu edició el 1542 d'aquesta adaptació al castellà coneguda com a *Carro de las Donas*. No obstant, se n'ha fet una edició crítica en forma de tesi doctoral, dirigida per l'il.lustre Joan Coromines, que s'ha editat recentment.⁸⁴

Algunes parts d'aquest llibre, en concret les relatives al *Tractat de Penitència* i al *Tractat de Contemplació*, s'incorporaren al llibre que oferí Eiximenis a la reina Maria de Luna amb motiu de la coronació del seu marit Martí I. Si bé és de datació incerta, caldria situar-lo a començaments del s. XV. Aquest llibre és conegut com a *Scala Dei* [Escala de Déu], i estaria, per tant, compostat amb parts de l'esmentat *Llibre de les Dones*. A banda dels capítols del *Llibre de les Dones* transcrits literalment, s'hi resumeixen en certa manera els capítols 101 a 274 d'aquest mateix llibre (referents a les virtuts teologals, les virtuts cardinals, els deu manaments, els pecats capitals i els senys corporals).⁸⁵ La part d'aquest llibre que divergeix del *Llibre de les Dones*, també s'hi ha editat recentment.⁸⁶

altres lletrats (*Ibidem*).

⁸³ Clausell Nàcher, Carmen. *Carro de las donas* [2 vol.]. Madrid. F.U.E. i Universitat Pontificia de Salamanca, 2007.

Aquesta estudiosa atribueix aquesta obra al franciscà P. Carmona.

⁸⁴ *Lo Llibre de les Dones*. Barcelona. Curial Edicions Catalanes. 1981. XXXVII+620.

Aquesta edició pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁸⁵ Wittlin, Curt J. "De *Lo Llibre de les Dones* a la *Scala Dei*". *Actes del Tercer Col.loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*. PAM. 1983. 139-52.

⁸⁶ *Scala Dei. Devocionari de la reina Maria*. Barcelona. PAM. 1985. 100.

Transcripció del manuscrit antic i nota preliminar i final de Curt Wittlin.

Versió al català modern d'Elisabet Ràfols.

Aquesta edició pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

Un dels manuscrits d'aquesta obra també està disponible en versió escanejada en línia

L'altre llibre que segueix en la seqüència cronològica és el *Pastorale* [Pastoral], tractat en llengua llatina dedicat al bisbe de València, Hug de Llupià i Bages, possiblement amb motiu de la seua presa de possessió del bisbat de València el 1398. L'obra consta de cent seixanta-set capítols, dividits en quatre parts, i tracta principalment dels deures i obligacions dels bisbes, si bé al principi parla de l'estament eclesiàstic en general. Potser seria equivalent a l'*Onzè del Crestià*, que no va escriure, on anava a tractar *com lo relleva e l'il.lumena* [a l'home] *lo sant estament eclesiàstic*. Ara bé, si considerem que el sacerdoci és també un sagrament, ja hem vist com dels sagraments anava a tractar el *Desè*.

N'existeix edició incunable del 1495. No obstant, recentment se n'ha fet una edició crítica i traducció al català en forma de tesi doctoral.⁸⁷ Però malauradament, no disposem encara d'una edició actual d'aquesta obra. Curt Wittlin no obstant en transcriví cinc (des de part del 36 fins al 40) en un interessant article que analitza el dissimulat antimonarquisme i antioligarquisme eiximenià.⁸⁸

El següent llibre compostat, la *Vida de Jesucrist*, és la darrera gran obra de l'autor en llengua catalana. No té una data fixa de composició, però podem estimar aquesta entre 1399 i 1406.⁸⁹ La dedicà a Pere d'Artés, per a qui havia ja escrit el

[Universitat de Barcelona. Fons de reserva. Ms. 88. S. XVI. 107 ff.] a la Biblioteca Virtual Lluís Vives (<http://www.lluisvives.com>), i també en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁸⁷ Martínez Checa, Montserrat. Francesc Eiximenis. *Pastorale. Edició i traducció*. Barcelona. UAB. 1995. LXXXVII+[VIII+450] (Edició i traducció)+12 (Annex).

Tesi doctoral en 2 microfites.

Aquesta edició pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

⁸⁸ Wittlin, Curt. "*Quae maxime damnant animas principum: Fünf antimonarchische Kapitel im Pastorale des Francesc Eiximenis*". *ZfK*, 2. 1989. 98-114.

⁸⁹ Seguim en aquesta hipotètica datació a Martí de Barcelona i el seu estudi "Fra Francesc Eiximenis, O.F.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària" (*EF*, XL. 1928. 437-500).

Curt Wittlin, a la introducció que fa a l'edició del *Llibre de les Dones* (Barcelona.

Llibre dels Àngels. Sembla ser que el seu projecte inicial era d'escriure aquesta obra en llengua llatina, i que fou a instàncies d'aquest personatge que al final l'escrigué en llengua catalana, com indica al capítol sisè del pròleg.⁹⁰ L'obra consta de sis-cents noranta-un capítols, dividits en deu tractats o llibres. Així mateix, el darrer tractat ve subdividit en altres set tractats. Aquesta obra podria correspondre al *Novè del Crestià*, on anava a tractar de *com Déu lo relleva e l'afalaga [a l'home] per la incarnació sua*. El contingut, però, és molt més ample, i així, de l'Encarnació pròpiament dita s'ocupa el tercer tractat. El primer tractat tracta de la predestinació, de la qual hauria d'haver parlat en el *Quart del Crestià*. En aquest mateix llibre del *Crestià*, anava a parlar de les *set benaurances*. Sobre elles parla al setè tractat de la *Vita Christi*. També exposa llargament dos sagraments, com són el baptisme, al voltant del bateig de Crist per part de sant Joan Baptista, i l'eucaristia, al voltant de la Santa Cena, i cal recordar que dels sagraments hauria d'haver parlat en el *Desè del Crestià*. El desè tractat d'aquesta obra, en fi, torna als temes apocalíptics i escatològics, sobre els quals hauria d'haver parlat, com ja hem dit, el *Tretzè del Crestià*.

D'aquesta obra se'n feren traduccions al castellà i al francès. La traducció castellana, per cert (que exceptua, però, els dos últims llibres o tractats), feta a instàncies de fra Hernando de Talavera, O.S.H., primer bisbe de la Granada reconquerida, confessor d'Isabel la Catòlica i profund admirador de l'obra i de la figura d'Eiximenis, fou el primer llibre imprès en aquesta ciutat.⁹¹ Aquesta obra, en fi, reflecteix molt bé el *penchant* contemplatiu que caracteritza les darreres obres d'Eiximenis. Com diu en el pròleg, el propòsit d'aquesta obra és “escalfar” els

Curial Edicions Catalanes. 1981. P. XV), fixa la data el 1397, sense donar-ne, però, més argumentacions. A. Hauf, d'altra banda, ofereix dades més concretes per a fixar com a possible data d'acabament d'aquesta obra el 23 de juny de 1403 (*D'Eiximenis a sor Isabel de Villena*. Barcelona/València. IIFV/PAM. 1990. P. 62 n. 6).

⁹⁰ *Vida de Jesucrist*. València. BUV. Ms. 209. Ff. 3v-4r.

⁹¹ Hauf, Albert. “Fr. Francesc Eiximenis, O.F.M., “De la predestinación de Jesucristo”, y el consejo del Arcipreste de Talavera a los que deólogos mucho fundados non son”. *AFH*, 76. 1983. P. 245.

creients en l'amor de Crist i sa devoció. D'altra banda, en aquesta obra podem copsar també la devoció mariana tan típica de l'escola franciscana, car a la Verge, a la "Gloriosa", com diu ell, hi són dedicats abundosos capítols, i sense exagerar podem dir que és quasi tan protagonista de l'obra com Crist mateix. Sembla ser que la *Vida de Jesucrist* cal incloure-la en la tradició de les *Meditationes Vitae Christi* (Meditacions de la Vida de Jesucrist) del pseudo-Bonaventura,⁹² i així mateix tingué influència de l'obra del franciscà italià Uberty de Casale.⁹³

La influència d'aquesta obra s'estengué així mateix a d'altres àmbits, i d'aquesta manera, com ha demostrat J. Romeu i Figueras, el misteri assumpcionista de la Seu de València (que pot datar-se vers l'any 1425) beu directament de les deus d'aquesta obra eiximeniana.⁹⁴

L'única edició d'aquesta obra és, precisament, la de la traducció castellana que hem citat, feta a Granada el 1496 (si bé hi manquen els dos darrers tractats, com hem dit). Albert Hauf, no obstant, en va transcriure els cinc primers tractats, i els va afegir com a apèndix a la seua tesi doctoral,⁹⁵ si bé aquesta transcripció no està publicada. No disposem, doncs, de cap edició catalana d'aquesta important obra. Sols se n'ha fet

⁹² Sobre això en parla Albert Hauf al llibre *D'Eiximenis a Sor Isabel de Villena* [Barcelona/València. PAM/IIFV. 1990. 420] en diversos llocs (veure en especial les pàgines 323 ss).

⁹³ Ho explica molt bé Hauf, Albert. «La huella de Uberty de Casale en el preerasmismo hispánico: el caso de fray Francisc Eiximenis», *X Congrés Internacional de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval*, Associació Hispànica de Literatura Medieval / IIFV, Universitat d'Alacant, 16/20 de setembre de 2003.

⁹⁴ Romeu i Figueras, Josep. "El teatre assumpcionista de tècnica medieval als Països Catalans". *EUC*, XXVI. 1984. Pp. 246, 258-62.

⁹⁵ Hauf, Albert. *La "Vita Christi" de Fr. Francisc Eiximenis, O.F.M. (1340?-1409?) y la tradición de las Vitae Christi medievales*. Tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona el 1976.

La versió manuscrita d'aquesta obra corresponent al manuscrit nº 209 de la Biblioteca Universitària de València [S. XV. 371 ff.] es pot consultar en línia a la secció dedicada a Francisc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

però, alguna edició fragmentària d'alguna xicoteta part.⁹⁶ De la traducció castellana del segle XV, així mateix, Albert Hauf n'ha editat el primer tractat (referent a la predestinació).⁹⁷

Entre 1404 i 1408, en fi, Eiximenis anà elaborant una bella col·lecció d'oracions en llatí coneguda com a *Psalterium alias Laudatorium* [Psalteri també anomenat Laudatori]. Les primeres d'aquestes oracions les dedicà a Berenguer de Ribalta, bisbe de Tarassona. La col·lecció final definitiva se la dedicà a Pero de Luna, el papa aragonès d'Avinyó Benet XIII. La col·lecció final consta de tres-centes quaranta-quatre oracions dividides en tres cicles oracionals.

Es conserva una traducció parcial al català feta el 1416 per Guillem Fontana,⁹⁸ impresa a Girona el 1495 per Diego Gumiel. Dels manuscrits conservats, el més complet sens dubte és el que es conserva a la catedral de València (nº 151). Aquest ha servit de base a la magnífica edició que n'ha fet Curt Wittlin.⁹⁹

⁹⁶ *El naixement de l'infant Jesús*. Barcelona. Edició de Jordi Rubió i Balaguer. 1951. 39.

Jordi Rubió transcriu ací els capítols 1-19 del llibre quart d'aquesta obra, referents a la nativitat de Jesucrist.

⁹⁷ Hauf, Albert G. "Fr. Francisco Eiximenis, O.F.M., "De la predestinación de Jesucristo", y el consejo del arcipreste de Talavera "a los que deólogos mucho fundados non son"". *AFH*, 76. 1983. 239-95.

⁹⁸ Wittlin, Curt J. "Un centenar de oraciones del *Psalterium alias Laudatorium* de Francesc Eiximenis traducidas al catalán por Guillem Fontana en 1416, con una oración original". *BRABLB*, XLI. 1986-7. 162-90.

⁹⁹ *Psalterium alias Laudatorium Papae Benedicto XIII dedicatum*. Toronto. Pontifical Institute of Mediaeval Studies. 1988. 307.

Edició i introducció per Curt J. Wittlin.

Aquesta edició pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

Aquest estudiós suís senyala molt encertadament en la introducció que fa a aquesta obra que la *Vita Christi* i aquesta obra formen *a unity of literary creation* (P. 32). Aquesta idea la desenvolupa amb molt detall A. Hauf a "El *Psalterium alias Laudatorium* i la *Vita Christi* de Francesc Eiximenis, obres complementàries?" (*Miscel·lània en homenatge al professor Joan Bastardas*, I. PAM. 1989. 205-28). A. Hauf ens explica com el *Psalterium* pren un estil diferent

Restarien, en fi, una sèrie d'obres, la majoria opuscles en llengua llatina, la datació dels quals avui per avui és força imprecisa.

El primer serien les seues *Allegationes* [Al·legacions], transcrites i editades recentment.¹⁰⁰ En aquest escrit, Eiximenis exposa el seu parer al voltant d'un conflicte entre la jurisdicció civil i eclesiàstica a la ciutat de València. La datació de l'escrit és, com hem dit, imprecisa, i l'hauríem de fixar entre els anys 1398 i 1408.¹⁰¹ Aquest escrit és clau per a conèixer les idees teocràtiques d'Eiximenis.

De datació incerta és també el seu *Ars praedicandi populo* [Art de predicar

a la *Vita Christi* per a un mateix contingut bàsic: “Cal, però, transformar aquesta doctrina en estímulo d'una pregària que mogui la ment a la contemplació i a l'amor. Eiximenis tria un dels mètodes de més volada, i per això de més compromís: el de la meditació-oració anselmiana en forma de sol·loqui amorós o de diàleg íntim de l'ànima amb Déu. És, no cal dir-ho, un mètode d'encuny augustiniana practicat per sant Bernat i sant Bonaventura que va tenir vasta acceptació fins a convertir-se en un gènere ben determinat” (P. 210).

¹⁰⁰ Hauf i Valls, Albert G. “Les *Allegationes* de Fra Francesc Eiximenis, O.F.M., sobre la jurisdicció i el poder temporal de l'Església”. *Estudis de Literatura Catalana en honor de Josep Romeu i Figueras*, II. PAM. 1986. 5-33.

Aquesta obra pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

¹⁰¹ García García, Antonio. “Relaciones entre la Iglesia y el Estado en Valencia a principios del siglo XV”. *Escritos del Vedat*, IX. 1979. 235-46.

Varen sorgir aquestes diferències entre els anys 1398 i 1412 entre el bisbe de València i el Justícia al voltant del fur dels clergues. El Justícia manà desarmar els clergues que duïen armes públicament. El bisbe de València, N'Hug de Llupià i Bages (íntim amic d'Eiximenis, qui li havia dedicat el seu *Pastorale*, com hem vist), exigí que els clergues foren jutjats pel fur eclesiàstic, i demanà també que se li lliurassen les armes retirades a aquests clergues. També es plantejà altra qüestió entre el Mestre de l'Orde de Montesa i el rei d'Aragó. Per a resoldre tots aquests conflictes, es va recórrer a l'arbitratge de setze prohoms del Regne, la majoria juristes, però també alguns d'eclesiàstics, com el nostre Eiximenis. Doncs la part d'aquest dictamen d'arbitratge corresponent al nostre Eiximenis (que per força ha de ser anterior a 1409, any de la seua mort), és allò que coneixem per *Allegationes*.

al poble], trobat a Cracòvia i transcrit i editat pel P. Martí de Barcelona,¹⁰² que devia precedir el seu *Sermonari*, o possiblement *Sermonaris*, avui perduts. D'aquests segurament nombrosos sermons que Eiximenis escrigué, de moment sols se n'ha pogut trobar un, transcrit i editat per Josep Perarnau a l'*ATCA*,¹⁰³ que és avui per avui, l'únic sermó, o part d'ell, trobat d'Eiximenis. Una prova de la importància d'aquest *Ars praedicandi* és el fet que era un dels que seguia en ses predicacions el gran predicador dominic fra Vicent Ferrer, com indica M. Sanchis Guarner en l'estudi preliminar de l'edició que féu dels seus *Sermons de Quaresma*.¹⁰⁴

S'ha trobat, en fi, un fragment de la seua *Summa Theologica* [Summa Teològica] que escrigué, transcrit i editat per León Amorós, O.F.M. a l'*AFH*.¹⁰⁵ D'entre les matèries que tracta el fragment conservat, tenim la predestinació, de la qual anava a parlar al *Quart del Crestià*. Les altres matèries de les que tracta són, per

¹⁰² Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. "L'*Ars Praedicandi* de Francesc Eiximenis". *Homenatge a A. Rubió i Lluch. Miscel·lània d'Estudis Literaris, Històrics i Lingüístics*. Vol. II. Barcelona. 1936. 301-40.

Aquesta obra pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

¹⁰³ Perarnau, Josep. "Un fragment del *Liber Sermonum* de Francesc Eiximenis". *ATCA*, 10. 1991. 284-93.

Resta el dubte, però, de si allò trobat per J. Perarnau correspon a la totalitat d'un sermó o a part d'ell, car allò trobat no encaixa del tot en les normes divisòries donades pel mateix Eiximenis al seu *Ars Praedicandi*.

Aquest sermó (o fragment) pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

¹⁰⁴ Vicent Ferrer, O.P. sant. *Sermons de Quaresma*. Volum I. València. Ed. Albatros. 1973. P. 22. Estudi preliminar de Manuel Sanchis Guarner.

¹⁰⁵ Amorós, León, O.F.M. "El problema de la *Summa Theologica* del Maestro Francisco Eiximenis, O.F.M. (1340?-1409)". *AFH*, 52. 1959. 178-203.

Aquesta transcripció feta per aquest franciscà ha servit de base a l'edició virtual d'aquest fragment d'aquesta obra conservat, a la Biblioteca Electrònica del NARPAN (<http://www.udg.edu/ilcc/Eiximenis/narpan/ben.htm>). Aquesta obra també pot consultar-se en línia en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

aquest ordre: *Quid est suppositum* [Què és supòsit], *Quid est persona* [Què és persona], *Quid est persona secundum Ricardum* [Ricard de Sant Víctor] [Què és persona segons Ricard (Ricard de Sant Víctor)], *Quid demonstratio propter quid* [Què és la demostració a causa de què], *Quid demonstratio quia* [Què és la demostració per què], *Quomodo Deus sit intelligibilis* [De què manera Déu és intel·ligible], *De Lumine* [Sobre la llum] i *De prescientia Dei* [Sobre la presciència de Déu].¹⁰⁶

Tot i no ser pròpiament una obra en el sentit literari de la paraula, mereix ser remarcada l'anomenada *Epístola a l'infant Martí, duc de Montblanc, donant-li consells sobre el seu regiment a Sicília*, transcrita i editada per A. Rubió i Lluch als seus *Documents*.¹⁰⁷ Aquesta missiva, datada en 15 de juliol de 1392 de València

¹⁰⁶ En l'article abans citat, L. Amorós arriba a la conclusió que aquesta *Summa* fou escrita simultàniament a la *Vita Christi*, donades les contínues referències que en aquesta segona obra fa a la primera, i donat el fet que la *Summa* sols apareix citada en la *Vita Christi*, dins de tot l'*opus eiximenià* (pp. 181- 3). Quant al possible contingut d'aquesta *Summa*, en l'article abans citat, L. Amorós, precisament en base a aquestes al·lusions en la *Vita Christi*, diu que podria ser el següent: 1-El llibre I tractaria dels quatre evangelistes. 2-El llibre II tractaria de la predestinació (dins d'ell estaria el fragment conservat referent a aquesta matèria). 3- El llibre III no apareix citat enlloc. 4- El llibre IV apareix en tres diverses referències. En una parla de la circumcisió de Crist. En altra, de la influència dels astres en els homes. I en altra, dels àngels, dels quals ja havia parlat al seu *Llibre dels Àngels*, com hem senyalat. 5- El llibre V tractaria del misteri de la Immaculada Concepció. 6- El llibre VI tractaria, com diu el capítol 6è del pròleg de la *Vita Christi*, d'*innumerables qüestions, e notables, e sentències e difficultats que los grans doctors han mogudes sobre los sancts evangelis* (València. BUV. Ms. 209. F. 4r). 7- Respecte al llibre VII, torna ací a fer referència a la circumcisió de Crist. Fa una altra referència, però sense especificar el llibre, al sagrament del bautisme. Nosaltres podem afegir encara que al capítol 53 del 7è tractat es remet a la *Summa Theologica*, si bé sense especificar-ne un llibre concret respecte a la matèria de la usura (València. BUV. Ms. 209. F. 200r). De les dades ací aportades dedueix L. Amorós que aquesta *Summa Theologica* eiximeniana constaria de set llibres (pp. 184-6).

¹⁰⁷ Rubió i Lluch. Antoni. *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*. Volum II. Barcelona. IEC. 1921. Pp. 399-403.

Aquesta epístola, junt a l'altra epístola autògrafa d'Eiximenis conservada, la que

estant, l'envià Eiximenis al susdit infant Martí, futur rei Martí I, amb ocasió de l'anada seua a Sicília per a donar possessió del regne al seu fill Martí el Jove. És molt interessant, tot i la seua brevetat, per a conèixer a bastament les idees d'Eiximenis sobre el govern, i en aquest cas concret, sobre el bon exercici del poder polític.

No deixariem complet el capítol de les edicions de textos eiximenians si no esmentàrem diverses importants i interessants antologies al respecte. La primera es deu a Jill R. Webster.¹⁰⁸ Altra es deu a Albert Hauf, si bé sols està reduïda a *Lo Crestià*.¹⁰⁹ Altra es deu a Xavier Renedo i Sergi Gascón,¹¹⁰ i abasta altres obres eiximenianes també.

escrigué el 12 de març de 1396 al rei Joan I de València estant, són les úniques epístoles autògrafes conservades d'Eiximenis (conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA, Autògrafs, II-A.8). Aquesta darrera de 1396 la transcrivé per primera volta Martí de Riquer (*Història de la Literatura Catalana*. Vol. II. Barcelona. Ed. Ariel. 1984. P. 319).

S'hi troben transcrits també per Sadurní Martí a l'article "Les cartes autògrafes de Francesc Eiximenis" [*Estudi General*, 22. *Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats*. Vol. II. 2002. 235-49].

S'hi troben, en fi, partint de la transcripció feta per Sadurní Martí en l'article citat, ambdues epístoles en edició virtual a la Biblioteca Electrònica del NARPAN (<http://www.udg.edu/ilcc/Eiximenis/narpan/ben.htm>) i també en la secció dedicada a Francesc Eiximenis de la web www.antiblavers.info

¹⁰⁸ Webster, Jill R. *La societat catalana al segle XIV*. Barcelona. Edicions 62. 1967. 89.

Edició de Jill R. Webster.

S'hi transcriuen en concret (si bé quasi tots els capítols de manera fragmentària), del *Primer del Crestià*, els cap. 33, 207, 256, 289, 292 i 331. Del *Segon del Crestià*, els cap. 2, 66, 160 i 163. Del *Terç del Crestià*, els cap. 103, 108, 243, 625-6, 714, 733, 790, 813, 905, 912-3. Del *Regiment de la Cosa Pública*, els cap. 1, 11, 15, 22, 28-30, 33 i 36. Del *Dotzè del Crestià*, els cap. 12, 69, 70, 98, 115, 154, 192, 199, 210, 226, 338-9, 349, 353, 403, 411, 472, 489, 509, 553-4, 558, 563, 578, 603, 617, 679-81, 738, 741, 746-8, 755, 862, 880, 882. Del *Llibre de les Dones*, els cap. 13, 54, 210 i 249. Del *Llibre dels Àngels* i de la *Vita Christi*, 2 i 1 cap. sense referència específica, respectivament.

¹⁰⁹ *Lo Crestià*. Barcelona. Edicions 62. 1983. 317

Selecció a cura d'Albert Hauf.

Destacarem, en fi, dins d'aquest mateix capítol d'edició, en aquest cas esparsa, de textos eiximenians, a banda del recull de contes espigolats de l'*opus eiximenià* per Marçal Olivar,¹¹¹ diversos reculls de finals del segle XIX i començament del XX.¹¹²

Així mateix, sembla haver-se establert per fi la no autoria directa d'Eiximenis de determinades obres que fins fa poc es consideraven autèntiques d'Eiximenis. Ens estem referint bàsicament a la *Doctrina compendiosa* (transcrita i

S'hi transcriuen en concret: Del *Primer*, els cap. 1-4 del Pròleg, i els cap.1, 19 i 20. Del *Segon*, els cap. 1-5, 14, 50-2, 63, 66, 161, 163-4 i 239. Del *Terç*, els cap. 1-3, 17, 38, 54, 56-7, 67, 75, 78, 86, 90-8, 103-6, 111, 117, 121, 127, 140, 150, 155-6, 182, 187, 300-1, 315, 353-5, 370, 372, 376, 379, 574, 670, 714-5, 719, 822, 912-3, 943, 946-8. Del *Dotzè*, els cap. 3, 4, 14, 24-5, 41, 110, 156, 357-60, 364, 368-9, 371-2, 377-8, 380, 382, 384-6, 388-92, 394, 544-8, 576-8, 602-3, 607-9, 655-9, 679, 687-8, 691, 747-8, 750-1, 774, 812, 833-6, 862-5, 874, 882, 906-7.

Tots els capítols són transcrits de manera íntegra.

¹¹⁰ *Prosa*. Barcelona. Ed. Teide. 1996. 165.

Versió a cura de Xavier Renedo i Sergi Gascón.

S'hi transcriuen (si bé alguns de manera fragmentària) aquests capítols: Del *Primer del Crestià*, els cap. 13, 19, 20, 22, 31, 32, 33 i 239. Del *Segon del Crestià*, els cap. 1, 29, 63 i 157. Del *Terç del Crestià*, els cap. 13, 86, 354-5, 378, 382, 385-5, 387, 470, 670,-1, 701, 714, 719 i 803. Del *Dotzè del Crestià*, els cap. 10-3, 22, 55, 57, 84, 93, 106, 113, 115-6, 139, 194, 524, 771-2 i 882.

També s'hi transcriuen capítols d'altres obres d'Eiximenis. En concret: del *Regiment de la Cosa Pública*, el cap. 34. Del *Llibre dels Àngels*, el cap. 59 del III tractat. Del *Llibre de les Dones*, els cap. 5, 6, 16-7, 24, 54, 56, 84, 86-8 i 92. De la *Vida de Jesucrist*, el cap. 2 del VIII tractat.

¹¹¹ *Contes i faules*. Barcelona. Ed. Barcino. 1925. 168.

¹¹² *Regles de bona criança en menjar, beure y servir a taula tretes de "Lo Terç del Crestià" del P.M. Francesch Eiximeniç (segle XIV)*. Barcelona. Ed. Joseph Balari Jovany. Estampa de Fidel Giró. 1889. 45.

Sapienciari: Proverbis e dits vulgars tretes de les obres de Fra Francesc Eximenis e de altres autors, ara per primera vegada fets estampar. Barcelona. L'Arxiu. Ed. Antoni Bulbena i Tosell. 1900. 20 fulls i 17 sense nº.

Tractat de Luxúria. Capítols tretes de "Lo Terç del Crestià". Ms. inèdit en lo XIV segle, compost per lo molt reverend Mestre Francesch Eximeniç. Nova traducció de les històries de Loth e de

editada primer pel P. Martí de Barcelona, O.F.M. Cap.¹¹³ i recentment per Curt Wittlin amb llenguatge modernitzat¹¹⁴) i el *Cercapou* (transcrit i editat per G.E. Sansone).¹¹⁵ Sobre el primer, sembla haver-se arribat a la conclusió que, si bé possiblement és un text inspirat en doctrines eiximenianes (potser extretes del *Dotzè*), no és d'autoria directa eiximeniana.¹¹⁶ Quant al *Cercapou*, sembla ser que és obra d'un anònim autor que se serví d'Eiximenis com a font.¹¹⁷ En concret, sembla que l'anònim autor del *Cercapou* copià més o menys literalment trossos de la part final del *Llibre de les Dones* en la secció final del seu llibre. La part que no és còpia d'Eiximenis, seria còpia de l'anònim *Espill de consciència*.¹¹⁸ En el mateix document citat de Curt J. Wittlin, s'hi dóna una hipòtesi suggerent sobre el contingut i motius de la composició de la *Doctrina compendiosa*. S'hi diu que és possible que aquesta obra reculla col.loquis o diàlegs entre Francesc Eiximenis i alts ciutadans valencians posats per escrit per algú a qui li impressionaren fortament. Tindríem així una obra

Susanna. Barcelona. Stampa Elzeviriana. 1906. 30.

¹¹³ *Doctrina compendiosa*. Barcelona. Editorial Barcino. 1929. 157.

¹¹⁴ *Doctrina compendiosa*. Paiporta. Denes. 2006. 151.

¹¹⁵ *Cercapou*. Volum I. Barcelona. Editorial Barcino. 1957. 115.

A cura de G.E. Sansone.

Cercapou. Volum II. Barcelona. Editorial Barcino. 1958. 108.

A cura de G.E. Sansone.

¹¹⁶ Riera i Sans, Jaume. "Fra Francesc Eiximenis no és l'autor de la *Doctrina compendiosa*". *Quaderns de Filologia de la Universitat de València*. 1984 (1). 289-92.

En l'estudi preliminar de l'edició d'aquesta obra feta per Curt Wittlin [Paiporta. Denes. 2006. 151], aquest investigador atribueix aquesta obra a Ramon Soler, doctor en lleis i dispenser del príncep Joan (futur Joan I) en 1384, si bé coincideix amb altres en el fet que l'obra està plena d'idees i pensaments de Francesc Eiximenis. També suggereix que el frare que apareix a l'obra i que dirigeix el diàleg és Eiximenis mateix.

¹¹⁷ Wittlin, Curt J. "Los problemas del *Cercapou* y el *Libre de les Dones* de Fray Francesc Eiximenis". *BSCC*, XLVI. 1970. 61-95.

¹¹⁸ Wittlin, Curt J. "De *Lo Libre de les Dones* a la *Scala Dei*". *Actes del tercer col.loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. PAM. 1983. P. 149 n.12.

que, si bé no seria d'autoria directa eiximeniana, sí estaria plena de l'esperit i la ideologia eiximeniana.

Així mateix, altres estudis, semblen haver desestimat l'autoria eiximeniana d'algunes obres a ell explícitament atribuïdes. És el cas de l'*Expositio in psalmos poenitentiales* [Exposició sobre els psalms penitencials],¹¹⁹ les *Qüestions sobre els novíssims*,¹²⁰ l'*Art de ben morir*,¹²¹ o el *Tractat de la passió*.¹²² El mateix podem dir del *Tractat de confessió*, que és una còpia dels capítols 321-9 del *Llibre de les Dones*.¹²³

Restarien, en fi, les obres que cita al llarg de les seues obres com a composades per ell, i que de moment no s'han trobat. Ens estem referint, a banda dels ja citats *Sermonaris*, a l'*Exposició de la regla dels frares menors*, a *De religió*, al *Llibre de virtuts* i a la *Summa Philosophica* [Summa Filosòfica].¹²⁴

Direm per a concloure aquest apartat, encara que siga a títol anecdòtic, i en relació a l'èxit d'Eiximenis a la nostra terra valenciana, que al s. XV, és a dir, un segle més tard al que la majoria de les seues obres més importants foren escrites, la

¹¹⁹ Wittlin, Curt J. "Un centenar de oraciones del *Psalterium (alias Laudatorium)* de Francesc Eiximenis traducidas al catalán por Guillem Fontana en 1416, con una oración original". *BRABLB*, XLI. 1986-7. 162-90.

¹²⁰ Wittlin, Curt J. "Les tres fonts llatines de les *Qüestions sobre els novíssims* atribuïdes, en l'edició de Tolosa de 1486, a Francesc Eiximenis". *Miscel.lània Joan Bastardas*, 2. PAM. 1989. 149-65.

¹²¹ Fàbrega Grau, Àngel. "Els primitius textos catalans de l'*Art de ben morir*". *AST*, 28. 1955. 79-104.

¹²² L'obra de què parlem correspon al Ms. 4237 de la Biblioteca Nacional de Madrid, i l'atribució a Eiximenis és explícita. Però Curt J. Wittlin primer, i per indicació seua A. Hauf després, s'han adonat que aquest tractat correspon *mutatis mutandis* als capítols 142 a 228 de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena. Per a obtenir més informació al respecte vegeu Hauf, A. *Text i context de l'obra de sor Isabel de Villena*. València. CVC. 1991. Pp. 104-5, n.24.

¹²³ Martí de Barcelona. O.F.M. Cap. "Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida, els seus escrits, la seva personalitat literària". *EF*, XL. 1928. Pp. 479-80.

¹²⁴ *Ibidem*. Pp. 490-3.

seua presència era majoritària a les biblioteques valencianes i sols era superada la seua presència per la Bíblia.¹²⁵

¹²⁵ Berger, Ph. *Libro y lectura en la Valencia del Renacimiento*. València. Ed. Alfons el Magnànim. 1987. Pp. 380-1. Citat a Falomir, Miguel. “El proceso de *cristianización urbana* de la ciudad de Valencia”. *Archivo español de arte*, 64 (254). 1991. P. 133 n. 24.